

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

28E JAARGANG

APRIL 1943

No. 1420

HOOFDREDACTEUR:

M. F. J. Cool (Rotterdam).

PLAATSVERVANGEND HOOFDREDACTEUR:

H. W. Lambers (Rotterdam).

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het *Economisch-Statistisch Maandbericht*, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar. Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het *Nederlandsch Economisch Instituut* ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD:

Blz!

Feiten en theorie door Prof. Mr. F. de Vries.....	176
Marktanalyse en econometrie door Prof. Dr. J. Tinbergen	177
Het belang van economisch onderzoekingswerk voor de Overheid door Dr. F. Ph. Groeneveld	178
Economisch onderzoekingswerk en het overheidsingrijpen op sociaal terrein door M. F. J. Cool	180
Het belang van economisch onderzoekingswerk voor den export door S. Korteweg.....	182
De beteekenis van het economisch onderzoek voor de instellingen van de geld- en kapitaalmarkt door Dr. H. P. W. van Ravestijn	185
Het belang van economisch onderzoekingswerk voor de onderneming door Dr. J. G. Stridiron.....	188
Economisch onderzoekingswerk voor den middenstand in Nederland door Dr. F. L. van Muiswinkel	190
Boekbesprekingen.	
Dr. J. Tinbergen: <i>Economische bewegingsleer</i> , besprek. door M. F. J. Cool	193
Maandcijfers.	
Gecombineerde maandstaat van de vier Nederlandse groote banken en het Nederlandsche bedrijf der Nederlandsche Handel-Maatschappij	193
Maand- en weekcijfers betreffende den economischen toestand van Nederland	194
Overheidsmaatregelen op economisch gebied.....	195
Statistieken.	
Stand van 's Rijks kas — Bankstaten — Clearingkoersen — Bankdisconto's	195-196

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Ten tijde van het verschijnen van ons laatste overzicht was de Agent van de Schatkist niet aan de markt voor de afgifte van papier, doch werd integendeel op vrij omvangrijke schaal papier afgelost, en wel uit de middelen, die aan de Schatkist toevloeden door de inlevering van de groote coupures bankpapier. Sindsdien is de politiek duidelijk gewijzigd. De opbrengst van het door de Schatkist bij De Nederlandsche Bank ingeleverde bankpapier, die aanvankelijk werd geboekt ten gunste van de gewone rekening-courant van het Rijk, en als zoodanig ook in den weekstaat voorkwam, is nu blijkbaar op een afzonderlijk hoofd ondergebracht en op den weekstaat vermeld onder „Saldi van anderen”. Kennelijk wil men dit saldo in afwachting van de verrekening met de inleveraars der biljetten niet vermengen met 's Rijks kas. Het gevolg was dan ook, dat de Agent weer vrij spoedig de afgifte van schatkistpapier hervatte. De banken, die gedurende het tijdvak van stopzetting der afgifte op ruime schaal callgeld hadden uitgezet, kregen aldus gelegenheid om, veel spoediger dan voorzien was, weer de discontoportefeuille aan te vullen. Het gevolg was opzeggen op ruime schaal van callposten, hetgeen de makelaars-geldnemers noopte om door discontoeeren en beleenen een beroep op de centrale bank te doen. Aldus kreeg men het verschijnsel, dat, terwijl de Schatkist, gebruik makend van de goede vraag naar papier, dit in de markt kon afgeven, terzelfdertijd de markt — zij het dan ook ander marktpersoneel — gedwongen was op de centrale bank te steunen.

Aangezien slechts een deel der ingeleverde biljetten straks door nieuwe zal moeten worden vervangen, kan een deel als definitief in de Schatkist gevloeid worden beschouwd. Het is de vraag, of spoedig kan worden uit gemaakt welk deel. Duidelijk is in dit opzicht de situatie niet. Bovendien moet de invloed van de maatregelen tot bevordering van het giraal verkeer worden afgewacht. In dit verband moet melding worden gemaakt van de ingevoerde vrijstelling van zegel voor cheques, stortingsbewijzen en creditopgaven door banken, kassiers en commissionairs.

De situatie op de obligatiemarkt heeft niet veel wijziging ondergaan. Relatief het grootst blijven de omzetten in de 3½% leening 1941, waardoor de nieuwe leening 1942 duidelijk is voorbijgestreefd. De liquidaties van deze laatste leening behoorren kennelijk tot het verleden en het aanbod van 3½% Nederland 1941 moet, gezien de omvangrijke bedragen, waarom het daarbij gaat, uit speciale bron stammen. De 3—3½% leening blijft om en nabij de 99, was in de laatste dagen weer op het hoogste dit jaar behaalde punt van 99½. De 4% leeningen hebben, na de inmiddels voltooide conversie der 4% leening Rotterdam, in een 3½% leening à 99½% (sterk overteekend), merkwaardigerwijs geen noemenswaarde reactie ondergaan.

De aandelenmarkt vertoont steeds meer en duidelijker teekenen van anaemie. Meer en meer fondsen hebben den stopkoers bereikt, en veelvuldig treft men alleen een „bieden”-notering op stopkoersbasis aan. De hoeklieden hebben in de meeste waarden omvangrijke vraag, die in den laatsten tijd weer sterk toenam, zonder dat daar aanbod tegenover staat. Kennelijk zijn de liquidaties van speculatieve posities — die door den koersstop niet langer attractief waren — achter den rug en naderen we steeds meer de periode van beursvacuum.

FEITEN EN THEORIE.

Bestaat er een antithese tussen theoretische economie en beschrijving der economische werkelijkheid?

Vele discussies hebben in dit teken gestaan en veel strijd is er gevoerd, die een bevestigend antwoord op deze vraag insloot. Een antwoord, dat echter op een weinig solide grondslag rust.

Het spreekt vanzelf, dat de economische theorie als wetenschap van menselijke gedragingen in het dagelijks leven haar uitgangspunt alleen kan vinden in het werkelijk gebeuren om ons heen. Maar het is even waar, dat ieder verzamelen en ordenen van feiten zonder de leidraad der theorie onvruchtbaar is.

De feiten laten beslissen, de feiten zelf laten spreken; het klinkt op het eerste horen wellicht heel overtuigend. Maar dan vergeet men, dat alleen *wij* het zijn, die de feiten laten spreken. Wij moeten steeds eerst een vraag formuleren, een probleem stellen en daarmede tot de feiten naderen, zal feitelijk onderzoek ons iets kunnen leren. Zo handelt ook de man uit de praktijk, al meent hij vaak, dat hij onbelast met enige theorie de werkelijkheid onmiddellijk benadert en waarneemt. Elke kennis van de werkelijkheid berust nu eenmaal hierop, dat wij de samenhang der verschijnselen met behulp van bepaalde denkvormen leren begrijpen. En de theorie is niet anders dan onze voorraadkamer van dergelijke denkvormen.

Redenering en waarneming, theoretische analyse en de verzameling of verwerking van feitelijke gegevens hebben steeds hand in hand te gaan. Het beginpunt moge verschillend zijn, maar de weg waarlangs wij tot kennis der werkelijkheid komen is steeds dezelfde. Het „gezond verstand” kan ons menigmaal aan bruikbare veronderstellingen helpen, waarmede we ons onderzoek kunnen aanvangen. Intuïtie kan ons vaak een aanvankelijke verklaring bieden. Tussen reeksen van waargenomen feiten blijkt een sterke mate van correlatie te bestaan. De taak, die dan te vervullen blijft, is echter één en dezelfde. Zorgvuldige ontleding van samengestelde verschijnselen in hun bestanddelen moet plaats vinden. Iedere veronderstelling, waarvan we uitgaan, iedere redenering, die we erop doen steunen, moet op haar logische houdbaarheid worden onderzocht. Iedere veronderstelling, die we maken, en iedere conclusie, waartoe we komen, moet telkens weer aan de feiten worden getoetst. Premissen, waarop we steunden, kunnen daardoor blijken onhoudbaar te zijn of herziening te behoeven. Nieuwe gezichtspunten kunnen naar voren komen, die tot een voortgezet onderzoek aanleiding geven. Van empirisch gevonden regelmatigheden moet blijken, of ze in overeenstemming zijn met theoretisch reeds vaststaande beginselen. Nagegaan moet worden, of hetgeen na en naast elkaar zich voordoet ook werkelijk in oorzakelijk verband met elkaar staat.

Tussen waarneming en redenering is daarbij de grens zelfs nauwelijks te trekken. Iedere redenering steunt min of meer op een feitelijk substraat. Omgekeerd kunnen we ons zelden geheel onbevangen tegenover de dingen stellen. Hetgeen we als waarneming beschouwen, is dan niet slechts een directe mededeling van onze zintuigen, maar mede het product van vaak onbewust-gemaakte gevolgtrekkingen.

Waar het terrein van de theorie eindigt en dat van het realistisch onderzoek begint is menigmaal dan ook moeilijk aan te geven. Met een enkel voorbeeld moet hier worden volstaan ¹⁾. De quaestie is opgeworpen, of de daling der reële lonen in Engeland na 1896 veroorzaakt werd door de parallel gaande vermeerdering der goudproductie. Verschillende vragen doen zich daarbij voor, waarbij zowel de theoretische economie als het feitelijk onderzoek een rol hebben te spelen: hoe kan de vermeerderde goudproductie invloed hebben op het maatschappelijk product,

¹⁾ Ik optleen dit voorbeeld aan Schumpeter.

dat de essentiële bepalingsgrond is voor de hoogte van het reële loon? Welke weg neemt het nieuwe goud en op welke prijzen — het nominale loon, de prijzen der productiemiddelen of die der consumptiegoederen — werkt het 't eerst in? Is de eerste vraag nu zuiver theoretisch of zijn we reeds met een feitelijk onderzoek bezig? En is de tweede wel zuiver descriptief of is ze toch ook niet een theoretische vraag? En wanneer men verder de vraag stelt naar de verhouding tussen het aanbod van arbeid en dat van kapitaal in de betreffende periode, dan is het nog moeilijker een beslist antwoord te geven op de vraag naar het karakter van dit onderzoek. Het gaat gemakkelijker in methodologische beschouwingen theoretische economie en descriptieve detailarbeid tegenover elkaar in het gelid te stellen, dan ze bij de arbeid aan de concrete problemen zelve van elkaar te scheiden. De antithese tussen beide werkwijzen vervluchtigt in ieder geval geheel en al.

Hieruit vloeit ook voort, dat er tussen theoretische en toegepaste economie geen duidelijke grens, laat staan een tegenstelling bestaat. We gaan niet tot een andere werkwijze over, wanneer we ons van het eerste naar het tweede terrein begeven. Er is slechts een geleidelijke overgang van het meer algemene tot het meer bijzondere, van een hogere graad van abstractie tot een geringere.

De economie behoort tot de wetenschappen, waarbij aanvankelijk een sterke mate van abstractie onmisbaar is. De afzonderlijke kanten van de samengestelde economische verschijnselen bezien we eerst geïsoleerd. We gaan na wat zou geschieden, als vereenvoudigde omstandigheden worden verondersteld en versturende factoren (d.i. alles wat niet in de gemaakte veronderstellingen ligt opgesloten) zouden ontbreken. Een betrekkelijk klein aantal wetten of tendenties, welke van fundamentele aard blijken te zijn, worden op deze wijze gevonden, die tezamen vormen hetgeen men de „reine theorie” pleegt te noemen. Een beeld van de werkelijkheid geven ze uiteraard niet. Geen enkele theorie trouwens, hoe uitgewerkt ook, geeft een beeld van het werkelijk gebeuren. Maar ze zijn een onmisbaar instrument om de werkelijkheid te verklaren. Evenals de wetten der theoretische mechanica onmisbaar zijn voor de verklaring van het natuur-begeuren, maar niemand ervan verwacht, dat ze de realiteit zouden uitbeelden.

Dit is echter slechts een eerste begin. Het onderzoek moet worden voortgezet door steeds meer gedetailleerde veronderstellingen eraan ten grondslag te leggen en nieuw feitenmateriaal erin te betrekken. Maar de wijze van werken wordt in wezen geen andere. Analyse, logische gevolgtrekking, toetsing van de theorie aan de feiten en van empirisch gevonden correlatie aan de theorie, moeten steeds opnieuw plaats vinden, gelijk boven reeds werd aangeduid.

Een zelfstandige hantering van het theoretische apparaat is daarbij nodig. Op het instrumentele karakter van de economische theorie heeft men reeds meermalen terecht de nadruk gelegd. „Economics is not a body of concrete truth, but an engine for the discovery of concrete truth” (Marshall). Eucken heeft onlangs de theorie vergeleken met een kastje met werktuigen, waaruit men naar gelang der omstandigheden het ene of het andere te voorschijn haalt. In deze beeldspraak schuilt echter enig gevaar. De theoretische economie kan men maar niet gebruiken, gelijk een schilder dat met een schabloon doet. Toegepaste economie is steeds ook een zelfstandig theoretisch-economisch onderzoek. De theorie lijkt veeleer een werktuig, dat men bij de aanwending ervan moet vormen of vervormen, dat als 't ware door het te hanteren eerst ontstaat. Daarom is er ook een voortdurende wisselwerking met de zgn. „reine theorie”, waarvan de grenzen trouwens slechts vrij willekeurig kunnen worden bepaald. Vanuit de arbeid aan de meer concrete problemen worden ook de grondslagen der theorie steeds weer herzien.

Van waar dan, dat eerst in de laatste decennien zoveel meer nadruk wordt gelegd op het systematisch ordenen van het economisch feitenmateriaal en het opzetten van praktisch economisch onderzoekingswerk?

Allereerst is het een gevolg van de normale groei van een jonge, zich ontwikkelende wetenschap. Het is onjuist, dat de klassieke economen het terrein van het praktische, concrete onderzoek zouden hebben verwaarloosd. Maar wel ligt het in de rede, dat men aanvankelijk meer aandacht schenkt aan de fundamentele problemen der economie en dat men eerst langzamerhand, gestadig hierop voortwerkend, tot meer gedetailleerde onderzoekingen komt.

Het zijn echter vooral de veranderingen in het economisch leven zelf, die deze ontwikkeling hebben bevorderd. De wereld, waarin de klassieke economen zich bewogen, was veel eenvoudiger en doorzichtiger dan de huidige. Met eigen waarneming zonder een afzonderlijke organisatie voor de verzameling der gegevens kon men menigmaal volstaan.

Het massale en het veelvormige, dat het tegenwoordig economisch leven op ieder gebied kenmerkt, hebben veel ingewikkelder toestanden geschapen. De organisatie der productie vertoont een bonte veelheid van vormen. De ondernemingen doen zich in verschillende typen voor en zijn op velerlei wijze horizontaal of verticaal met elkaar verbonden. De ontwikkeling van het vervoer heeft aan de markten een grote uitbreiding gegeven en in verband met het streven naar een meer actieve marktbeheersing nieuwe afzetproblemen doen ontstaan. Geld- en kapitaalmarkt zijn een geheel andere rol gaan spelen. De Overheid heeft haar bemoeiing over steeds meer gebieden uitgebreid. Vooral de sociale vraagstukken hebben zich vermeerderd en deze sluiten meestal tevens een economisch probleem in.

Op ieder van deze terreinen doen zich derhalve tal van nieuwe vraagstukken voor, die de beschikking over een nieuw en vaak omvangrijk feitenmateriaal eisen. Tegelijkertijd hebben zich ook de middelen en methoden om dit te verzamelen en te bewerken krachtig ontwikkeld, heeft vooral de ontwikkeling van de statistische analyse nieuwe wegen geopend.

Vandaar de grotere plaats, die dit onderzoekingswerk in de economische wetenschap inneemt.

F. d. V.

MARKTANALYSE EN ECONOMETRIE.

Wat *marktanalyse* is wordt in het artikel van Prof. ten Doesschate in het nummer van 6 Jan. van dit tijdschrift¹⁾ duidelijk gemaakt. Wat is daarnaast de *econometrie*? De combinatie van wiskundige economie en wiskundige statistiek; anders gezegd: statistisch onderzoek van economisch-relevante verschijnselen of begrippen; of nog anders: economische theorie over statistisch gemeten grootheden. De meest bekende voorbeelden van stukken econometrisch onderzoek zijn de statistische meting van vraag- en aanbodfuncties; een veel gebruikte methode is die van de correlatierekening. De grenzen tussen econometrie en statistiek zijn niet scherp aan te geven; en misschien doet dat er ook niet erg toe: econometrie is een merkartikel geworden en de meeste lezers hebben wel een denkbeeld van de soort onderzoek die daarmee wordt gekenmerkt.

Kan de econometrie van nut zijn voor de marktanalyse? Op het gevaar af van — naar de opvatting van collega Ten Doesschate — de zaak der marktanalyse te schaden, wil ik dit in het volgende trachten te betogen. Hetgeen overigens geenszins betekent — en in zoverre onderschrijf ik het betoog van mijn collega gaarne —, dat ik de econometrie als onmisbaar beschouw voor de marktanalyse. Men kan zonder haar tot zeer belangrijke

uitkomsten geraken. In bepaalde gevallen kan zij ons echter nog verder helpen.

Om te beginnen is het duidelijk, dat de econometrie, als metend vak, slechts voor de kwantitatieve marktanalyse betekenis kan hebben. De kwalitatieve marktanalyse heeft haar niet van node.

Ook de kwantitatieve marktanalyse kan het echter een heel eind brengen zonder de „geleerde” methoden der econometrie. En voor de verbreiding van haar toepassing is dat van veel belang. Het is trouwens toch vaak zo, dat een kleine hoeveelheid gezond verstand ons verder brengt, dan de gewilde toepassing van ingewikkelde rekenprocedures. Zeer veel nuttig werk kan geschieden met behulp van eenvoudige methoden. Wij willen dat eerst aan een voorbeeld toelichten.

Wanneer wij een schatting willen maken van de totale afzet van, zeggen wij, schoenen in een aantal steden en provincies, dan kunnen wij daartoe gebruik maken van de statistiek der huishoudrekeningen en van die van de inkomensverdeling (belastinggegevens). Uit de statistiek der huishoudrekeningen vinden wij hoeveel er aan schoenen wordt uitgegeven in gezinnen van verschillende inkomenshoogte; uit de belastinggegevens vinden wij het aantal personen met een bepaald inkomen. Door combinatie dezer gegevens kunnen wij het totale bedrag aan schoenen besteed trachten te benaderen. Daarbij is het echter van groot belang, dat wij ons realiseeren, dat in de inkomensstatistiek de laagste inkomens ontbreken; en een eenvoudige methode om in dit hiaat te voorzien — bijv. die van Bonger — zal van meer belang zijn dan bijv. een verfijnde methode van interpolatie tussen de gegevens van de budgetstatistiek voor de verschillende inkomensgroepen. Eveneens is het van belang te bedenken, dat men op het platteland meer klompen draagt en een behoorlijk onderzoek naar de gegevens van de budgetstatistiek kan hieromtrent ook meer nuttigs leren dan verfijnde mathematische methoden. Om deze dingen behoorlijk uit te voeren heeft men, zoals gezegd, nodig gezond verstand, kennis van optellen en vermenigvuldigen en, natuurlijk, althans enige nadere kennis van het object waarom het gaat. Wil men meer voorbeelden van wat er daarmee reeds te bereiken is, dan sla men Stridiron's „Handboek der Bedrijfseconomische Statistiek” op²⁾.

Daarnaast zijn er echter gevallen, waar de econometrie van werkelijk nut kan zijn; gevallen waarbij de aard der problemen ingewikkelder is en waar het wel loont om van de ervaringen der econometristen te profiteren. Het onderwerp van de marktanalyse zal gewoonlijk kunnen worden gerangschikt onder wat wij noemen de statistische bepaling van vraagcurven (of vraagfuncties, meer in 't algemeen). In een aantal gevallen is het dan inderdaad nuttig, dat men zich houdt aan een strenge wetenschappelijke lijn, om niet ten slachtoffer te vallen aan één der gebruikelijke misvattingen. Men dient te weten, dat men moet uitgaan van een scherp omschreven en logisch te aanvaarden theoretisch beeld en niet van een oppervlakkig empirisme. Men zal dan bijv. de fout vermijden om, als bepalende factoren voor de vraag naar één artikel, ook factoren in het onderzoek op te nemen, die eigenlijk op de aanbodzijde betrekking hebben. Men zal de fout vermijden, gebruik te maken van een correlatieberekening met onvoldoende hoge correlatiecoëfficiënt of met regressiecoëfficiënten van een theoretisch onverantwoord teken; of van regressiecoëfficiënten die zeer onzeker zijn. Men zal de fout kunnen vermijden, te werken zonder grafische „verkenning” of te werken met een trendcorrelatie zonder diepere betekenis.

Hopelijk vergeven de lezers, die deze termen niet alle dagelijks hanteren, mij de opeenhoping van al deze „geleerdheid”. De bedoeling er van is deze: men beseffe dat

¹⁾ Prof. Dr. J. F. ten Doesschate: „Marktanalyse”, „E.-S.B.” van 6 Jan. 1943, blz. 5.

²⁾ „Handboek der Bedrijfseconomische Statistiek”, door Dr. J. G. Stridiron, met medewerking van B. F. G. Buys, J. Tinbergen en P. de Wolff, Utrecht 1941.

er hier een gebied is, waar men beter den vakman kan raadplegen, evenals men bij een zieke den dokter en bij een stilstaand horloge niet den smid raadpleegt. Gelegenheid tot raadplegen van deze vaklieden is er reeds te over. Verschillende raadgevende bureau's op het gebied van bedrijfsorganisatie, commerciële organisatie, marktonderzoek, enz., beschikken over deskundigen; eveneens bijv. de Nederlandse Stichting voor Statistiek.

Zijn er reeds resultaten bereikt met de economische methode bij het oplossen van marktanalytische vraagstukken? Wij menen deze vraag bevestigend te kunnen beantwoorden. Door het veelal vertrouwelijke karakter van marktanalytische rapporten is het niet steeds mogelijk om alle beschikbare voorbeelden ten tonele te voeren; doch enkele, die, mede in verband met hun belang voor de wetenschap, tenslotte de weg naar de literatuur hebben gevonden, kunnen hier worden genoemd.

Het rijkste reservoir aan voorbeelden biedt ongetwijfeld de Amerikaanse literatuur. Daarbij moet in de eerste plaats het onderzoekingswerk op landbouwgebied worden genoemd, dat op grote schaal gediend heeft tot het funderen van de landbouwmaatregelen der Amerikaanse regering. Hier zijn ook de langzamerhand klassieke analyses van vraag- en aanbodfuncties verricht, die bij de economische wetenschap algemene bekendheid hebben verkregen.

Behalvé de algemene vraagfuncties zijn echter ook tal van details van de markten onderzocht, bijv. de prijsverschillen die de vrije markt gaf voor uiteenlopende kwaliteiten van aardappels, vruchten, e. d.

Ook op industrieel gebied zijn er omvangrijke onderzoekingen verricht. Wij noemen het rapport over de vraag naar automobielen, uitgegeven door de „General Motors”³⁾ en diverse hoofdstukken in het boek van Roos: „Dynamic Economics”⁴⁾. Daarin vindt men o.m. onderzoekingen over de fluctuaties in het bouwvolume, over de concurrentie tussen de verschillende vezels, e.a.

Ten dele op de Amerikaanse literatuur geïnspireerd, ten dele echter op originele wijze uitgebreid, zijn enige voorbeelden in Stridiron's reeds genoemde Handboek, betrekking hebbend op de markten voor radio-apparaten. In het tijdschrift „De Nederlandsche Conjunctuur” zijn eveneens ettelijke analyses gepubliceerd, die voor de marktanalyse een zeker nut hebben afgeworpen; zo o.m. het in het geciteerde artikel van Ten Doesschate genoemde onderzoek naar de afzet van bier en gedestilleerd. Korte samenvattingen van enige dezer onderzoekingen hebben een plaats gevonden in mijn werkje „Econometrie”.

Een groot deel dezer onderzoekingen is tot nu toe verricht door onderzoekers buiten het bedrijfsleven staande⁵⁾. Deze hebben daarbij samengewerkt met de deskundigen in het bedrijfsleven, een samenwerking, die, zoals wij reeds opmerkten, de beste wijze van werken op dit terrein vormt voor den bedrijfsman, die niet zelf in de gelegenheid is, zich van de bedoelde methoden op de hoogte te stellen. Een samenwerking, die zich in de laatste tijd op gelukkige wijze ontplooid heeft en waarvan men ook in de toekomst nog goede resultaten mag verwachten.

J. TINBERGEN.

³⁾ „The Dynamics of Automobile Demand”, uitgegeven door de „General Motors Corp”, met bijdragen van S. L. Horner, e.a., New-York 1939.

⁴⁾ C. F. Roos: „Dynamic Economics”, Bloomington 1934.

⁵⁾ Een belangrijke uitzondering vormt natuurlijk het werk van Stridiron en de zijnen.

HET BELANG VAN ECONOMISCH ONDERZOEKINGSWERK VOOR DE OVERHEID.

Economisch onderzoek ten behoeve van het overheidsbeleid.

De functie van de Overheid moet steeds gericht zijn op het dienen van het algemeen belang; veelal is dit gezien binnen de nationale grenzen; ruimer gesteld kan het daarbuiten treden: de Nederlandsche Regeering had ook een groot deel van de staatszorg van Nederland buiten Europa. Ook heeft de zorg voor een deel van het algemeen belang zich wel uitgestrekt over meerdere autonome Staten; voor de toekomst zal zij wellicht gericht zijn op het algemeen belang van werelddeelen of blokken van ieder min of meer onafhankelijke Staten. Het uiteindelijke doel zal zich nog verder moeten uitstrekken.

In principe is deze functie, in welken tijd of over welk territorium ook gezien, steeds dezelfde. Ter behartiging van het algemeen belang, tot het uitoefenen van het hoogste beleid, is het immer noodig, dat de Overheid zich een oordeel kan vormen over de problemen, welke zich voordoen of welke zullen rijzen; op grond hiervan zal zij haar taak uitoefenen, zal zij directieven moeten vaststellen, zal zij uitvoering aan de richtlijnen moeten geven (of laten geven) en zal zij moeten controleren, of haar maatregelen op de juiste wijze zijn uitgevoerd en of zij elk afzonderlijk en in totaal het beoogde resultaat hebben opgeleverd. Zoowel in tijden van relatief gering staatsinterventionisme als in andere tijden is deze functie in principe dezelfde; juist de mate van staatsinterventionisme zal één van de belangrijkste opgaven zijn, waarover het hoogste overheidsbeleid zal moeten beslissen.

Voor het voeren van een juist beleid is „onderzoek” noodig. In de eerste plaats voor het primaire deel van het beleid — het stellen van de problemen — is dit noodzakelijk. Dit onderzoek is natuurlijk door den loop der eeuwen ook in dezen of geenen vorm verricht. De vraag kan echter worden gesteld, of de ontwikkeling van dit onderzoek niet in sterke mate is ten achter gebleven bij de snelle ontwikkeling, welke de afzonderlijke Staten en de wereld in haar geheel in de afgelopen 50 jaar hebben doorgemaakt en of hierin niet de hoofdoorzaak is te bespeuren van het slechte beleid, dat in dien tijd, over het algemeen genomen in toenemende mate, is gevoerd. De tijd schijnt voorbij, dat een behoorlijk beleid kon worden verwacht van één man of enkele mannen met een redelijk goed verstand en een goede algemene ontwikkeling, zonder dat zij steun vinden in een behoorlijke analyse der maatschappelijke verschijnselen.

Ook het onderzoek, dat vereischt wordt voor het vaststellen der directieven, voor het uitvoeren en het controleren, is van veel gecompliceerder aard dan in de vorige eeuw, toen de nationale en internationale verhoudingen zooveel eenvoudiger waren. Ook hier is de vraag te stellen, of dit onderzoek niet teveel is achter gebleven.

Van het onderzoek, dat wordt verricht ten behoeve van de bepaling van het hoogste overheidsbeleid vormt de economische studie uiteraard slechts een onderdeel, ook als men zich daarbij niet plaatst op het enge vlak, waarop men slechts uitzicht heeft voor de waarneming en beoordeeling van zgn. zuiver economische feiten. Dat onderdeel zal echter in het geheel van het onderzoek, dat de verschijnselen zal moeten zien in het kader van de maatschappelijke, economische en filosofische stroomingen, waaruit zij voortkomen, een belangrijke en integreerende plaats moeten innemen.

Een voorbeeld van uitstekend overheidsbeleid in den hiervorenbedoelden zin had op internationaal gebied kunnen worden gegeven door de vredesconferentie van Versailles of door de Volkenbondconferenties. Behalve aan gebrek aan medewerking aan de doeleinden van den Volkenbond en andere factoren, welke hier geen vermelding behoeven, is het fiasco te wijten aan onvoldoende inzicht in den aard en vooral den samenhang der problemen,

welke zich voordeden. Weliswaar werd te Genève voortreffelijk onderzoekingswerk verricht, doch men slaagde er niet in de partieele studies uit te werken in een alomvattend vorm. Dit had tot gevolg, dat het practisch effect van het onderzoek gering was.

In het algemeen gezien, is dit euvel in de eerste plaats te wijten aan gebrek aan organisatie op het gebied van het onderzoek in het algemeen en van het economisch onderzoek in het bijzonder. Laten wij de organisatie van het onderzoek, dat haar oorzaak vond in het concentreeren van vele krachten op het voorbereiden en het voeren van den huidige oorlog buiten beschouwing, dan is er, voorzoover ons bekend, geen land aan te wijzen, waarin van een coördinatie van de diverse aspecten van het veelomvattende onderzoek ten behoeve van het hoogste staatsbeleid sprake was. Een adviescollege, samengesteld uit mannen, waarvan kon worden aangenomen, dat zij de exponenten waren van de verschillende onderzoekingssectoren, ontbeerde elke Regeering. De oorzaak lag in hoofdzaak bij de onderzoekers zelf, gebrek aan organisatie had tot gevolg, vooral op het economische gebied, dat uit den baaierd van rijpe en onrijpe oordeelen geen weg was te vinden. Was dit nationaal het geval, internationaal was men nog verder ten achter op het organisatorische terrein.

Slechts op het lagere niveau — het onderzoek ten dienste van de uitvoering van het overheidsbeleid — werd dit euvel erkend of althans onder het oog gezien. Daarbij valt te denken aan de centralisatie, welke vrij algemeen plaats vond bij den statistischen arbeid, aan de soms vrij goede organisatie van het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek e.d. Voorts vraagt in dit verband aandacht de opdracht van den Volkenbond aan von Haberler tot het coördineeren van de studies betreffende de conjunctuurcycli, waar feitelijk zelfs geen economist meer wijs uit kon worden. Zoo zijn er op dit niveau natuurlijk meer voorbeelden te geven. Zij zijn verheugende teekenen, voor rijpend begrip in deze richting, doch doen niets af aan het feit, dat de beslissingen t.a.v. het hoogste overheidsbeleid, nationaal en internationaal, welhaast immer werden genomen zonder de basis, welke een gecoördineerd onderzoek over alle sectoren, welke het maatschappelijk leven omvat, had kunnen geven.

Door organisatie op dit gebied zouden voor de niet eens zoo verre toekomst, verrassende resultaten zijn te bereiken, welke vooral voor de internationale verhoudingen der volkeren van de grootste beteekenis kunnen blijken te zijn.

Economisch onderzoek ten behoeve van de uitvoering van het beleid.

Naast het in de eerste paragraaf bedoelde onderzoek van algemeen aard, dat dus dienstbaar is aan de bepaling van het hoogste overheidsbeleid, wordt geplaatst het onderzoek, dat voor de Overheid noodzakelijk is voor de uitvoering van haar beleid, dus in de beteekenis, welke gebruikelijk is voor dit soort onderzoek. De omvang en het belang van dit werk zijn in de practijk afhankelijk van de beslissingen, welke op grond van het „fundamenteele” onderzoek zijn genomen. Eén dezer beslissingen zal een richtlijn vormen voor de mate, waarin de Overheid bijv. zal ingrijpen in of leiding geven aan het economische leven van het land. Al naar gelang deze leiding zich over een grooter of kleiner terrein uitstrekt, diep gaat of aan de oppervlakte blijft, zal de behoefte van de Overheid aan dit practisch economisch onderzoek grooter of kleiner zijn.

Ook op deze lagere trap van het overheidsbeleid is de functie weder dezelfde, zij zal ook hier bestaan in het onderkennen der problemen, het stellen van directieven, het uitvoeren of laten uitvoeren en het controleeren. Voor het uitoefenen van elk dezer deelfuncties moet men zich baseren op onderzoek.

Hoewel, zooals reeds gezegd, de organisatie op dit terrein iets verder is gevorderd dan bij het fundamenteele onderzoek, laat zij ook hier te wenschen over, zoowel hier

te lande als elders, als in het bijzonder internationaal. Weliswaar waren kort voor het uitbreken van den oorlog in enkele landen pogingen merkbaar om tot een betere en economischer organisatie van dit economisch onderzoek (in de uitgebreide beteekenis van het woord) te komen, doch het waren nog slechts enkele schuchtere eerste schreden. Tot het hier bedoelde onderzoek is te rekenen de economische geschiedschrijving, de geheele statistische arbeid, het natuurwetenschappelijk onderzoek, voorzoover het gericht is op de practijk, het zgn. semi-technische onderzoekingswerk, de hedendaagsche economische geschiedschrijving in haar vollen omvang, het sociaal-economisch onderzoek, de zgn. „Raumforschung”, enz. enz. Dit alles regionaal, nationaal en internationaal. Op elk dezer gebieden wordt in tal van landen reeds uitstekend werk verricht, dat in vele opzichten bewondering wekt. Doch ook hier ontbreekt in hooge mate een leiding, welke het cement kan leggen tusschen al deze onderzoeken, waardoor het voor de Overheid bij de uitoefening van haar leidende functie mogelijk zou worden te bouwen op een hechter fundament dan zij tot nu toe bezat. Welk verband bestaat er momenteel in de meeste landen tusschen het technisch onderzoek en het economisch onderzoek in engeren zin? Waar dat tusschen het economisch onderzoek en de economische geschiedschrijving? Welk een uiterst geringe rol spelen de ondernemers zelf bij het economisch onderzoek. Wat spreekt het geen duidelijke taal, dat een geschrift van een vooraanstaand industrieel hier te lande, waarin feitelijk niet anders dan economisch onderzoek wordt bedreven¹⁾, kortelings bij zijn verschijnen als een unicum werd verwelkomd. Zelfs binnen het overheidsapparaat is de organisatie zeer onvolmaakt. Tot voor kort werden bijv. de noodzakelijke onderzoekingen op economisch terrein hier te lande niet centraal verricht door één daartoe aangewezen instantie, doch incidenteel-door ieder Departement van Algemeen Bestuur afzonderlijk en binnen die Departementen veelal weer door Afdelingen, Bureaux en Secties, ieder op zijn eigen houtje. Voor het centrale economische Departement hier te lande is daarin verandering gekomen, welke haar nut en juistheid in de practijk heeft aangetoond. Andere Departementen met een economischen sector werken echter nog zelfstandig verder. Een eerste stap zou moeten zijn, dat de Overheid van hare ambtenaren gemeenschappelijke onderzoekingsarbeid vergt. Een tweede stap zal moeten leiden tot groter contact tusschen Overheid en ondernemer of organisatie van ondernemers. Van beide zijden zal moeten worden getracht van elkanders kennis te profiteren, teneinde uiteindelijk het algemeen belang te kunnen dienen en daardoor tevens het persoonlijke streven.

Grootere onderling vertrouwen is daartoe vereischt; de ambtenaar is geen klerk meer en de ondernemer ziet verder dan zijn machine en zijn klant. Contacten zullen moeten worden gelegd of aangehaald tusschen de Overheid en de economische instanties, welke zich onderzoek tot taak stellen. Zoodoende kunnen ontstaan levende lichamen, die het besproken terrein althans binnen de landsgrenzen kunnen overzien en eenige leiding aan het onderzoekingswerk kunnen geven, waardoor het mogelijk zal zijn de verregaande versnippering van krachten op dit gebied te beperken. Deze leiding behoeft niet straf te zijn, groote vrijheid is zelfs gewenscht, het primaire nut is gelegen in een centraal punt op zichzelf, van waaruit men kan adviseeren en inlichten over het verrichte en het onderhanden werk. Uiteraard zal daarbij tevens nauwe voeling moeten worden gehouden met de hoogeschole. Evenals op het gebied van het fundamenteele onderzoek, zal moeten worden samengewerkt met instanties, welke soortgelijk werk verrichten in andere sectoren van het maatschappelijk leven, zoodat het gevaar, dat men zich op het bekende economische eiland isoleert, tot de kleinste proporties wordt terugge-

¹⁾ Ir. H. I. Keus: „De ondernemer en zijn sociaal-economische problemen”, December 1942.

bracht. Tenslotte zij het doel gericht op internationale samenwerking, niet alleen van de coördinerende lichamen, doch ook van elken onderzoeker afzonderlijk. Gespecialiseerde arbeid zal daarbij niet kunnen worden gemist; de taak van de coördinerende lichamen zal echter mede zijn de speciale studies in het totaal haar plaats te geven, zoodat er minder kans is, dat zij in steriliteit vergaan.

Op de organisatorische zijde van het onderzoekingswerk werd in het bovenstaande de nadruk gelegd. Daarbij was het niet de bedoeling vruchtbare initiatieven in den weg te staan of individuele onderzoekers een bepaald pad voor te schrijven, nog minder den onderzoeker te berooven van zijn objectiviteit; de groote waarde en de onontbeerlijkheid van zelfstandig objectief onderzoek worden ten volle erkend. Dit houdt tevens in, dat niet moet worden gepoogd het onderzoekingswerk te forceeren; waar op het economische terrein welhaast elk onderzoek nauw samenhangt met of gebaseerd is op de resultaten van het onderzoek in andere sectoren, veel dus van elkaar afhangt, is dit in de practijk ook niet mogelijk, wil men niet komen tot het opstellen van speculatieve theorieën.

Het zal dus goed zijn de verwachtingen ten aanzien van de resultaten van het gespecialiseerde economisch onderzoek niet te hoog te spannen, veel werk en veel tijd zal het nog vergen, voordat op dit terrein voor tal van problemen bruikbare aanwijzingen kunnen worden gegeven. Doch anderzijds is het niet noodig, dat de veelheid van moeizamen arbeid, waaronder groen en rijp, zonder meer op de markt wordt gebracht, zoodat politici maar moeten zien, dat zij er uit oppikken wat zij juist achten. Voor den gespecialiseerden onderzoeker moge het juist zijn, dat hij gebonden is aan zijn eigen regelen, dat hij zijn vindingen volgens eigen inzicht moet publiceeren, het aan anderen overlatende welke beteekenis zij voor de politiek hebben, één en ander onder de veronderstelling, dat zij op den duur hun practisch resultaat wel zullen bereiken via de doceerende economisten, de regeeringsbureaux, de particuliere ondernemers, e.d.²⁾, doch deze manier van werken brengt mede, dat er in heden en verleden een groote hoeveelheid arbeidskracht is verspild en dat het nut van een groot deel van het onderzoek niet tot zijn recht heeft kunnen komen. Daardoor is het belang van dit onderzoek voor de Overheid (en natuurlijk tevens voor den ondernemer en andere belanghebbenden) aanzienlijk geringer geweest dan feitelijk noodig en mogelijk zou zijn geweest. Men moet hierbij niet te veel het oog richten op détailstudies, immers de beleidsfouten in de afgelopen decennia betroffen evenmin details, doch waren van fundamenteelen aard. Ieder econoomist kan ze aanwijzen, velen hebben er hun individueele stem tegen laten hooren, meestal toen het te laat was. Er is momenteel een aantal groote lijnen op economisch terrein vast te stellen; laat men beginnen deze voor de practijk en ten dienste van het hoogste overheidsbeleid concreten vorm te geven, zóó dat het minder makkelijk valt dan voorheen ze te negeren of te handelen in tegenovergestelde richting. Op deze wijze bestaat tevens de mogelijkheid, dat de onereuze tegenstelling tusschen de zgn. algemeene politiek en economische politiek verdwijnt.

Wil de Overheid het nut van het economisch onderzoek hebben, dat erin zit, dan zal het dus noodig zijn, dat er centrale lichamen zijn, welke aan de organisatie van dit onderzoek eenige leiding kunnen geven. Zij kunnen de onderzoekers, die verder vrij blijven, helpen door een systematische registratie van de wegen, welke bij het onderzoek zijn bewandeld (minder versnippering van krachten, minder overbodige arbeid), zij kunnen ten behoeve van de Overheid en andere belanghebbenden (en van de onderzoekers zelf) groen en rijp schiften en zij zullen een aantal groote lijnen op economisch terrein kunnen vaststellen. Nauw nationaal en vooral internationaal overleg van per-

manenten aard zal de resultaten ten goede komen. Vooral na den oorlog, wanneer het streven van alle landen of combinaties van landen gericht zal zijn op een veel wijder economisch doel dan thans en wanneer tal van problemen een structureele wijziging zullen blijken te hebben ondergaan, lijkt deze internationale organisatie van het onderzoekingswerk, waarvan in het bovenstaande slechts een enkele hoofdgedachte kon worden gegeven, geboden.

Dr. F. PH. GROENEVELD.

ECONOMISCH ONDERZOEKINGSWERK EN HET OVERHEIDSINGRIJPEN OP SOCIAAL TERREIN.

Wie in een nummer, gewijd aan practisch economisch onderzoekingswerk, zich de taak toegewezen ziet de beteekenis van dezen toegepaste wetenschappelijke arbeid te schetsen voor het overheidsingrijpen op sociaal gebied, kan zich ontslagen achten van een analyse van het begrip „practisch economisch onderzoekingswerk”

Anderen zullen dit in hetzelfde nummer hebben gedaan, zoodat in het onderhavige opstel de klemtoon moet komen te liggen op het karakter van het overheidsingrijpen op sociaal gebied, om vandaar uit te kunnen schetsen, in hoeverre en waarom toegepast economisch onderzoekingswerk voor deze overheidswerkzaamheden van beteekenis is.

Overheidsingrijpen.

Overheidsingrijpen, hoezeer een punt van bespreking uitmakend in deze tijden, is zoo oud als de Overheid zelf. Slechts het karakter en de werkingssfeer van het overheidsingrijpen zijn in den loop der tijden aanmerkelijk veranderd. Vóór de hierna te schetsen karakterwijziging van het overheidsingrijpen was dit grootendeels gericht op en beperkt tot het handhaven van die regels van samenleven, die sinds onheuglijke tijden gelden en die kort en krachtig zijn geformuleerd in de tien geboden.

Wij zien daarbij in de laatste drie kwart eeuw een toenemen van de interdependentie van het menschelijk handelen, waardoor de invloed grooter wordt, die de daden van den één op het lot van den ander hebben. Ook valt waar te nemen, een verbeteren van de kennis en een verdiepen van het inzicht in de gevolgen, die voor den één kunnen voortvloeien uit het doen, of ook uit het laten van anderen. Deze ontwikkeling verschuift in de laatste drie kwart eeuw het karakter van het overheidsingrijpen steeds meer van het politionele naar een rechtstreeksche beïnvloeding van de volkswelvaart. „De Overheid heeft een roeping met betrekking tot de samenleving; niet, zooals een halve eeuw geleden werd aangenomen, die van een politieagent, die de orde handhaaft, maar één van leiding en ordening, opdat de leden van de volksgemeenschap elkanders leven niet verzonzen, de goede krachten in de samenleving zooveel mogelijk ongestoord zich kunnen ontwikkelen en het schadelijke uit de samenleving zooveel mogelijk worde teruggedrongen of verwijderd.” (Mr. Lietaert Peerbolte, in 'zijn bijdrage „Volksgezondheid”, hfdst. XIV van het verzamelwerk „Nederlandsch Bestuursrecht”¹⁾).

De ontwikkeling van de overheidstaak wordt dientengevolge een zoodanige, dat het terrein daarvan zich niet slechts uitbreidde in de breedte, maar ook in de diepte. Men vindt dit beeld op elk gebied; het aantal sectoren der overheidsbemoeiing wordt steeds grooter, terwijl op elk betreden terrein duidelijk waarneembaar de inmenging in het gebeuren dieper gaat. Ook de groei van het overheidsingrijpen in den socialen sector vertoont hetzelfde aspect, telkens een evenwichtspunt zoekend tusschen gebondenheid en vrijheid, tusschen het streven tot wegnemen van sociale misstanden en de in de 19e eeuw, en afnemend in

¹⁾ Vgl. W. C. Mitchell, in „The National Bureau's Social Function”, 1940.

²⁾ Uitgave van N. Samsom N.V., Alphen a. d. Rijn, 1932.

den aanvang der 20ste eeuw, nog sterk heerschende overtuiging, dat slechts een volkomen vrijlaten van den mensch in zijn streven naar stoffelijke welvaart, een optimum van die welvaart tot stand zou brengen.

Men vindt deze figuur terug bij het nagaan van de ontwikkeling der maatregelen op het gebied van volksgezondheid, van volkshuisvesting, bij het ingrijpen op het terrein van arbeidsomstandigheden en -voorwaarden, bij het uitbreiden en verbreedten van maatregelen tot het voor gemeenschappelijke rekening opvangen van armlastigheid door onvolwaardigheid, door ziekte, door invaliditeit, door ongevallen, door ouderdom en tenslotte door werkloosheid.

Met een variatie op 'een zinsnede, elders ²⁾ voorkomend in het reeds aangehaalde artikel van Mr. Lietaert Peerbolte, kan men zeggen: grondslag voor dit soort overheidsbemoedigen is telkens weer, dat kennis van de oorzaken van de optredende misstanden en van hun verspreidende invloed op de samenleving de noodzakelijkheid aantoonde van centrale regeling ter bescherming van de gemeenschap.

Overheidsingrijpen op sociaal terrein.

Het zou in dit opstel veel te ver voeren, om den groei van deze maatregelen op sociaal gebied tot in details na te gaan, hoe interessant het op zichzelf ook is, te constateren, hoe de sociale maatregelen van de Overheid hun ontstaan vonden op verschillende terreinen der volkswelvaart en hoe de incidenteele bestrijding van de aangetroffen misstanden vaak hun aanvang vonden op *verschillende* Departementen van Algemeen Bestuur. Volstaan zij derhalve met deze ruwe aanduiding; waartoe het uitgroeide kan men zien in het in 1942 uitgegeven boekje: „Departement van Sociale Zaken. Verrichtingen in het tijdvak Mei 1940 tot en met December 1941” ³⁾, waarin de werkzaamheden van dat Departement sinds Mei 1940 op overzichtelijke wijze worden geschetst. Een uitgave, die, nu parlementaire verslagen en begrotingsnota's ontbreken, tegemoet komt aan een behoefte tot het geven van meer inzicht in het overheidswerk, waar de omstandigheden dat mogelijk maken.

Het terrein van het onderhavige overheidsingrijpen kan worden ingedeeld in vier groepen:

1. *De volksgezondheid*, omvattende een regeling van het toezicht op geneeskundigen bijstand in den ruimsten zin van het woord, de voedselkeuring, voorlichting op voedselgebied, hygiënische maatregelen en feitelijk ook volkshuisvesting ⁴⁾.

2. *Sociale verzekering*, omvattende de regelingen terzake van invaliditeits-, ouderdoms-, weduwen- en weezenverzorging en het regelen van gevolgen van bedrijfsongevallen, een en 'ander op basis van onderlinge hulp door middel van verzekeringssystemen.

3. *Toezicht op arbeidsomstandigheden en -voorwaarden*, regelende kinder- en vrouwenarbeid, arbeidsduurbeperving, veiligheidsvoorschriften, arbeidsvoorwaarden-beïnvloeding, voorts zoowel loon- als arbeidsgeschillenregelingen, regelingen van kinderbijslag, van pensioenen, van ontslag- en wachtgeldvoorwaarden.

4. *Maatregelen terzake van werkloosheid, geleidelijkaan overgaande tot het karakter van preventief ingrijpen*, waaronder vallen de regeling van den werklozensteun, der werkloosheidsverzekering, werkverruimingsmaatregelen, her- en omscholing, arbeidsbemiddeling en beroepskeuze-voorlichting ⁵⁾.

¹⁾ Zie blz. 742.

²⁾ s-Gravenhage 1942; Rijksuitgeverij.

³⁾ Volkshuisvesting, hoewel van groote beteekenis voor de volksgezondheid, ressorteert onder het Departement van Binnenlandsche Zaken en wordt derhalve in bedoeld boekje niet behandeld.

⁴⁾ Zeer nauw verwant hiermede zijn nog de maatregelen op het gebied der armenzorg, die evenwel in ons land nog grotendeels in handen zijn van gedecentraliseerde overheidsinstellingen en particuliere of kerkelijke liefdadigheidsinstellingen. Het centralisatiestreven op dit gebied in Winterhulp en Nederlandschen Volksdienst is nog zoo jong en onder zulke ongunstige omstandigheden ingezet, dat hierover nog geen inzicht kan worden gegeven.

In alle vier groepen valt een groei waar te nemen van repressief optreden naar preventie. Dit preventief streven groeide met het stijgen van het inzicht in den verspreidende invloed van de verschillende als ontoelaatbaar aangevoelde verschijnselen op het leven van derden.

Met deze karakterwijziging doet intrede de behoefte aan wetenschappelijk gefundeerd inzicht in de te verwachten ontwikkeling, een behoefte, die slechts te voldoen is op grond van wetenschappelijk onderzoek naar den aard en den samenhang der maatschappelijke verhoudingen en de onderlinge afhankelijkheid van de daaruit voortvloeiende verschijnselen en naar de werkelijke ontwikkeling van de onderhavige toestanden in de samenleving.

Behoeftè aan economisch onderzoekswerk.

Dit brengt dus in de eerste plaats met zich de noodzakelijkheid tot een uitgebreide statistische waarneming van de bestreden euvelen en van die reeksen verschijnselen, die op grond van een kwalitatieve analyse als de oorzaken van deze verschijnselen zijn aan te wijzen. Deze reeksen statistische metingen moeten dan in staat stellen de vooronderstelde en theoretisch beredeneerde onderlinge afhankelijkheid te toetsen en daarna te kwantificeeren, waardoor het inzicht in het karakter der bestreden verschijnselen sterk zal kunnen verbeteren.

Men kan toch immers niet altijd door eenige preventieve maatregelen, gebaseerd op algemeen inzicht en op laboratorium-onderzoek op het terrein der exacte wetenschappen, de gevreesde nadeelen voorkomen. Goeddeels gelukt dit wel op medisch terrein; quarantaine, voedselonderzoek, woningtoezicht en bebouwingsvoorschriften, belemmering van overmatig gebruik van schadelijke genotmiddelen, hygiënische maatregelen enz. verbeterden tezamen de levensomstandigheden zoodanig, dat de spreuk „voorkomen is beter dan genezen” in practijk gebrächt werd, getuige de uiterst lage kindersterfte in ons land, de hooge gemiddelde levensduur en de lage cijfers voor tuberculose en andere besmettelijke ziekten.

Betreedt men het terrein der sociale verzekering, dan zal meting van den materielen welvaart van het verloop der arbeidsgelegenheid en van het verloop van frequentie en karakter van bedrijfsongevallen in de meeste gevallen voldoende directieven opleveren voor den aard en den omvang van de betreffende maatregelen en zoodoende in staat stellen de hoogte der te heffen bedragen, hetzij als fondsvormende premie, hetzij op basis van een omslagstelsel, te bepalen. Een studie van de hierbij optredende afwentelingsverschijnselen moge hier interessant zijn om te kunnen bepalen op wien uiteindelijk de druk dezer maatregelen uitwerken zal, beslissend voor de vraag, of zij al dan niet behooren te worden genomen, zullen de resultaten van zoo'n onderzoek nauwelijks zijn.

Bij de regeling van arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden wordt de behoefte aan een juist inzicht in de gevolgen van het overheidsingrijpen al dringender. Men moet zich hier telkens afvragen, of men door de te nemen maatregelen niet zoodanige verzwaring van de kosten van den arbeid per eenheid eindproduct teweegbrengt, dat, hetzij de concurrentiemogelijkheid van het buitenland, hetzij het optreden van substitutie-artikelen de gewenschte resultaten illusoir maken, dan wel dat elders repercussies worden gewekt, die nadeelen doen ontstaan, welke de beloofde voordeelen te niet doen, of overtreffen. Hieris ruimte voor zuiver practisch economisch onderzoekswerk, zoowel van marktanalytisch karakter als van bedrijfseconomischen aard, in nauwe samenwerking met instanties van andere Departementen, resp. van het georganiseerde bedrijfsleven. Inzicht in de kostenstructuur van de artikelen, welker prijs door de te nemen maatregelen zal worden beïnvloed, in die van de producten van buitenlandsche concurrenten en van substitutie-artikelen, is hier even noodzakelijk als kennis van de structuur van de vraagcurven van de betrokken

goederen of diensten. Aan het nemen van besluiten tot ingrijpen op dit terrein dient het, vormen van 'het hier omschreven inzicht vooraf te gaan.

Nog sprekender wordt de behoefte aan praktisch economisch onderzoek bij het beschouwen van de maatregelen, samengevat onder de vierde groep. Er is geen andere werkloosheidsbestrijding dan het tot stand doen komen van een volledige bezetting van arbeid en kapitaal. Maar wil men dat punt bereiken, dan zal men hen, die belast zijn met het treffen van maatregelen in die richting, moeten toerusten met economisch documentatiemateriaal en economische onderzoekingsbevoegdheden. Eerst dan zal aan hen de eisch kunnen worden gesteld, om regelmatig op de hoogte te zijn van de ontwikkeling van het economisch leven, van den structureelen groei der samenleving, van de conjunctuur op elk oogenblik in het land zelf en in het omringende, resp. concurrerende buitenland en met de ontwikkeling van het arbeidsbestel, zowel in haar geheel als in bijzonderheden. Men zal zich op de hoogte moeten houden van de wijze, waarop de behoefte naar arbeid zich in totaal ontwikkelt, welke soorten arbeidsscholing in de nabije en verder afgelegen toekomst voor de bezetting van het productie-apparaat noodig zullen zijn, om daardoor de opleidingsinstituten en beroepskeuze-specialisten te kunnen voorlichten omtrent de meest gewenschte richting, die de arbeidsverdeling in de nabije en verder afgelegen toekomst zal moeten worden gegeven.

Anderzijds zullen deze economische onderzoekers, op grond van hun kwantitatieve en kwalitatieve kennis van het arbeidsbestel, inlichtingen en raad kunnen verschaffen aan hen, die door beïnvloeding van de strategische factoren in het economisch leven ernaar streven, dat een optimale welvaart wordt bereikt. Een optimum, dat slechts werkelijk gerealiseerd zal zijn, als alle aanwezige arbeidskracht in het volk ten volle en op de met opleiding en geschiktheid meest overeenstemmende wijze ingeschakeld is.

M. C.

HET BELANG VAN ECONOMISCH ONDERZOEKINGSWERK VOOR DEN EXPORT.

Alle economische onderzoekingswerk bestaat in de eerste plaats uit het bijeenbrengen van de feitelijke gegevens, die voor de kennis van het te bestudeeren onderwerp relevant zijn. Het verzamelde grondmateriaal moet vervolgens worden geordend, naar juistheid worden beoordeeld en van interne tegenstrijdigheden worden bevrijd. Aldus wordt dan een betrouwbare basis verkregen om met gebruikmaking van deskundig economisch inzicht te komen tot interpretatie en verklaring der aangetroffen verschijnselen. De analyse van bestaande toestanden zal daarna in sommige gevallen kunnen leiden tot het opstellen van prognoses.

Deze karakteristiek bevat alle elementen, die voor het slagen van economische research van belang zijn. De functie en de beteekenis van ieder der genoemde aspecten, speciaal ten aanzien van economisch onderzoekingswerk voor den export, zullen in de navolgende beschouwing in het licht worden gesteld.

Allereerst is het gewenscht te bepalen, aan welke gegevens in dit speciale geval behoefte bestaat. Uit de overweging van den aard der gegevens vloeit onmiddellijk voort, welk belang aan het onderzoekingswerk voor den export moet worden toegekend. In aansluiting daaraan zal voorts worden ingegaan op de vraag, hoe het specifiek op den export gerichte onderzoekingswerk het best kan worden verricht, door wien en waar. Het zal blijken, dat hier een belangrijke taak is weggelegd voor organen der Overheid.

De specifieke behoeften aan kennis van den exporteur.

De specifieke behoeften aan kennis van den exporteur vloeien voort uit de omstandigheid, dat hij afzet zoekt

op één of meer buitenlandsche markten. Ten aanzien van elk daarvan, staat hij in laatste instantie voor dezelfde problemen als die, welke moeten worden opgelost bij het zoeken van afzet op de binnenlandsche markt. Hoe groot is het totale opnemingsvermogen van de markt? Welke kringen van de bevolking hebben belangstelling voor het product? Welke speciale eischen stellen deze potentieele afnemers aan het product zelf, aan de verpakking, aan de te voeren reclame? Hoe kan de afzet het best worden geregeld? Deze en verwante vragen zijn het, waaraan men pleegt te denken, als men spreekt van marktanalyse. Het marktonderzoek echter, dat ten behoeve van den export wordt ingesteld, dient daarnaast en vooraf nog tal van andere vragen onder het oog te zien, die bij de marktanalyse in engeren zin niet aan de orde komen. Aan beantwoording van deze andere vragen moet voorrang worden verleend, teneinde te voorkomen, dat een groote hoeveelheid werk voor niets wordt verricht. In het algemeen zal bij het onderzoek van buitenlandsche afzetmarkten eerst een aantal algemeene gezichtspunten moeten worden bezien; eerst daarna zal men er geleidelijk naar kunnen streven het beeld te preciseren en te detailleeren.

In de eerste plaats is er de vraag, welke van de vele denkbare buitenlandsche markten globaal gesproken in aanmerking komen. Gaat het om een verbruiksartikel, dan hangt het antwoord af van zeer algemeene factoren, zoals het klimaat, den levensstandaard der bevolking, haar levensgewoonten, enz. Gaat het om een halffabrikaat, dan dient vóór alles te worden nagegaan, of de desbetreffende verwerkende industrie in het land aanwezig is.

In de tweede plaats dient te worden vastgesteld, of de gevonden potentieele afzetgebieden ook in de practijk als importland in aanmerking komen in verband met invoerrestricties (contingenteeringen, prohibitieve invoerrechten of sanitaire bepalingen) en voorschriften op het gebied van het internationale betalingsverkeer.

Is het antwoord op de laatstgestelde vraag bevestigend, dan moet in de derde plaats worden onderzocht, of de exporteur op de buitenlandsche markt den strijd moet aanbinden met buitenlandsche concurrenten of met inheemsche producenten, dan wel, of de behoefte aan het te exporteeren artikel eerst nog door een reclamecampagne moet worden opgewekt. In het eerste geval rijst de vraag, of de concurrentie met de leveranciers, die reeds op de markt werkzaam zijn, met kans op succes kan worden opgenomen. Tegen welken prijs kan men aanbieden, rekening houdende met den eigen kostprijs, met de transportkosten, met de vrijwel steeds te betalen invoerrechten, enz. en tegen welken prijs wordt het artikel thans verkocht, of beter nog: tegen welken prijs kunnen de in het land werkzame producenten of de importeurs uit andere landen zonder verlies leveren?

Gesteld, dat het onderzoek naar de concurrentiepositie bevredigende resultaten oplevert, dan komt — in de vierde plaats — de vraag aan de orde, langs welke kanalen het product op de vreemde markt zal worden gebracht. Het zou te ver voeren hier alle mogelijkheden op te sommen, die zich in de practijk kunnen voordoen. De eenvoudigste oplossing is contact zoeken met een handelsonderneming, die reeds regelmatig exportzaken doet, of met in het betrokken land gevestigde groothandelaren, die de verdere verhandeling van het product kunnen verzorgen. Als het andere uiterste kan worden beschouwd het opbouwen van een eigen verkooporganisatie, die in haar verste vertakkingen rechtstreeks aan den verbruiker levert. In dit verband rijst ook de vraag, in hoeverre credit zal moeten worden verleend om den export mogelijk te maken of te steunen.

Eerst in aansluiting aan dit vierde stadium der onderzoekingen heeft het ten aanzien van de buitenlandsche markt zin, over te gaan tot het type marktanalyse, dat in den aanvang van deze paragraaf werd omschreven als kenmerkend voor het onderzoek ten aanzien van den afzet

op de binnenlandsche markt. Elke beslissing trouwens over de wijze, waarop de markt zal worden bewerkt, impliceert een bewuste of onbewuste marktanalytische beoordeeling van de situatie. Diepgaand marktanalytisch onderzoek zal in het algemeen noodig zijn in het boven aangestipte geval, dat men op de vreemde afzetmarkt een daar nog onbekend artikel wil introducereen. Hier echter komt men op algemeen marktanalytisch terrein en verliest het marktonderzoek de aspecten, die kenmerkend zijn voor de specifieke behoeften van den exporteur. Bovendien zou men de vraag kunnen stellen, in hoeverre het kwalitatieve marktonderzoek, dat een sterken psychologischen inslag heeft, nog wel als economisch onderzoekingswerk kan worden aangemerkt.

Met het hierboven geschetste vierledige onderzoek kan men als het ware vaststellen, of bij de op een bepaald moment gegeven situatie winstgevende export mogelijk zou zijn. Hiermede kan echter niet worden volstaan. Het gaat er niet alleen om, of op het moment van onderzoek een bepaalde afzet kan worden verwacht, maar evenzeer om de vraag, of die afzetmogelijkheid in den eerstkomenden tijd zal blijven bestaan. Immers, de eerste pogingen om een nieuw afzetgebied te veroveren ontmoeten steeds moeilijkheden en teleurstellingen, die men geleidelijk te boven moet komen om tot bevestigende resultaten te geraken. De mogelijkheid hiertoe zou blijken te ontbreken, indien intusschen in de fundamentele factoren, die den afzet beheerschen, een verandering in ongunstigen zin zou optreden. Met andere woorden, een ten behoeve van den export ingesteld marktonderzoek voldoet niet aan redelijkerwijs te stellen eischen, indien niet tevens aandacht is geschonken aan de conjuncturele en structurele ontwikkelingstendenties, die de bestaande afzetmogelijkheden op korten of langen termijn kunnen bedreigen of die, omgekeerd, nieuwe afzetmogelijkheden kunnen doen ontstaan.

Wat den structureelen factor betreft, denke men zich bijv. een land, waarin zich een krachtig streven naar industrialisatie openbaart. Hier loopen de afzetmogelijkheden voor eindproducten met consumptieve bestemming steeds gevaar op korten termijn te verdwijnen. Anderzijds zal in een zoodanig land debiet te vinden zijn voor machines in aanvankelijk steeds toenemende verscheidenheid. Conjuncturele invloeden op de situatie kunnen er voorts gemakkelijk toe bijdragen, dat men de afzetmogelijkheden in een bepaald gebied onderschat of te hoog aanslaat. In het laatste geval kan een wisseling in de conjunctuur tengevolge hebben, dat men de ingevoerde goederen met verlies van de hand moet doen. Bij goederen met een elastische vraag is dit gevaar uiteraard grooter dan bij goederen, waarvan de afzet minder onder invloed van de conjunctuur staat. Niettemin kan het ook bij het maken van plannen voor den export van goederen van de laatste categorie dringend noodig zijn, acht te slaan op de consequenties van wisselingen in de conjunctuur. Sommige landen toch hebben een zoo precaire monetaire en financieele positie, dat moeilijkheden, die zij zelf ondervinden bij den afzet van hun producten, onmiddellijk hun geheele betalingsverkeer met het buitenland dreigen te verstoren. Men kan dan eventueel nog wel afzet vinden, doch geen betaling verkrijgen voor het geleverde.

Nog meer dan bij den geregelde export van telkens nieuwe partijen van een bepaald artikel is een prognose omtrent de ontwikkeling in het importland noodig, wanneer het gaat om uitzonderlijke objecten (zooals schepen en rollend materieel) of om het entameeren van groote werken (bouw van fabrieken, havens, bruggen, spoorwegen). Veelal zullen dergelijke transacties worden aangegaan met de regeering van het betrokken land en zullen speciale regelingen worden getroffen nopens de financiering. Het is duidelijk, dat in zulk een geval in het bijzonder de positie en de vooruitzichten van de staatsfinanciën in het onderzoek zullen moeten worden betrokken.

Het vorenstaande moge voldoende zijn om een indruk te geven van de talrijkheid der gegevens, waarover een exporteur moet beschikken alvorens hij zonder overbodige risico's te loopen er toe kan overgaan afzet te zoeken op een bepaalde markt. Is eenmaal een besluit in dezen geest genomen, dan zullen tal van gegevens nog nader moeten worden uitgewerkt en geconcretiseerd. Er zullen inlichtingen moeten worden ingewonnen over in aanmerking komende handelsrelaties, over de wijze van prijsnotering, over den voor het transport te volgen weg, enz. Een en ander valt buiten het kader van dit artikel. Wel kan de conclusie worden getrokken, dat het voorbereidende marktonderzoek niet scherp te scheiden is van de feitelijke uitvoering der exporttransactie. Het een gaat als het ware geleidelijk in het ander over. Dit is ook in omgekeerden zin het geval, in zooverre de werkelijke export tal van ervaringen oplevert, die bij verwante onderzoekingen (bijv. afzet van andere producten op dezelfde markt) of bij voortgezet marktonderzoek (zgn. markt-, waarneming") van nut kunnen zijn.

In dit verband zij er nog uitdrukkelijk op gewezen, dat behalve in de conjuncturele en structurele situatie ook in de feitelijke omstandigheden t.a.v. de te overwinnen concurrentie, de te betalen invoerrechten, enz. wijzigingen kunnen optreden, die winstgevenden export alsnog mogelijk maken, waar die mogelijkheid aanvankelijk niet bestond. Hieruit blijkt, dat de exportzoekende bestudeering van buitenlandsche afzetmarkten in alle opzichten een continu en niet een incidenteel karakter moet dragen.

Het belang van stelselmatig marktonderzoek ten behoeve van den export.

Aangezien het stelselmatige marktonderzoek ten behoeve van den export van betrekkelijk jongen datum is, bestaat de mogelijkheid, dat deze of gene lezer zal meenen, dat in het voorgaande de kennis, waarover de exporteur moet beschikken alvorens hij zijn beslissingen neemt, wel wat breed is uitgemeten. Toch is dit niet het geval. Hoe dikwijls zijn in het verleden niet ernstige verliezen geleden, die men had kunnen voorkomen door vooraf te onderzoeken, in welk jaargetijde een bepaald product afzet zou kunnen vinden, welke speciale eischen de afnemers in een bepaald land stellen, enz. Soms wordt dan op grond van de teleurstellende ervaringen maar geheel van verderen export afgezien. Soms ook wordt men door schade en schandewijs en besluit men achteraf tot een min of meer uitgebreid marktonderzoek. Het is echter van het grootste belang, dat men algemeen gaat inzien, dat stelselmatig onderzoek vooraf onmisbaar is.

Het onmiddellijke resultaat van een ingesteld onderzoek kan uiteraard zijn, dat men in een bepaald geval een overwegende kans loopt een échec te zullen lijden, zoodat het verstandiger is van pogingen tot export af te zien. Belangrijker echter is de functie van het marktonderzoek, indien het er in slaagt positieve aanwijzingen te verstrekken.

De beteekenis, die aan stelselmatig onderzoek van vreemde afzetmarkten moet worden toegekend voor de volkshuishouding in haar geheel, heeft tengevolge, dat hier niet alleen een taak ligt voor het particuliere initiatief, doch tevens voor de Overheid. Van dit inzicht getuigde het instellen in den zomer van 1936 van den Economischen Voorlichtingsdienst als afdeling van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart. De beteekenis van deze overheidsinstelling als centraal punt voor het economische onderzoekingswerk op het gebied van den export komt verderop ter sprake. Hier zij slechts opgemerkt, dat een land met een betrekkelijk weinig omvangrijke binnenlandsche markt in het algemeen gedwongen is de structuur van buitenlandsche afzetgebieden te aangaan als een gegeven, dat zich aan manipulatie onttrekt. Een klein land zal nl. langs handelspolitieken weg nooit zooveel voor zijn export kunnen bereiken als een groot land. Ter bevordering van den export treden derhalve voor

de regeering van een klein land middelen van privaateconomischen aard, zooals voorlichting en researchwerk, veel meer op den voorgrond dan bij groote landen. Dit neemt niet weg, dat de groote landen ons in het algemeen zijn voorgegaan met het opbouwen van uitgebreide officiele voorlichtingsdiensten.

Na afloop van den huidige oorlog zal het belang van export-stimuleerend onderzoekingswerk nog veel grooter zijn dan er voor. In de eerste plaats is er reden aan te nemen, dat het adagium „Wij moeten exporteeren teneinde te kunnen importeeren” door de ingetreden verarming nog sterker zal gelden dan voorheen. In de tweede plaats zullen overal ter wereld groote wijzigingen in de afzetmogelijkheden zijn ontstaan, evenals zulks na den wereldoorlog van 1914 tot 1918 het geval was. Die wijzigingen kunnen zoowel betrekking hebben op de vraagzijde (veranderingen van welvaartspeil en van levensgewoonten) als op de aanbodzijde (nieuwe leveranciers als gevolg van de voortschrijdende industrialisatie van vroeger agrarische landen). Zich thans in bespiegelingen omtrent die wijzigingen te begeven, heeft weinig zin, aangezien concrete gegevens voorloopig vrijwel geheel ontbreken. Eén ding is echter zeker. Doordat de verbindingen jarenlang verbroken zijn geweest, zal de export voor een groot deel geheel nieuw moeten worden opgebouwd. Meer dan in eenig vroeger tijdsgewricht zal er dientengevolge behoefte bestaan aan stelselmatig onderzoek van buitenlandsche afzetmarkten. Dat onderzoek zal en in de breedte (aantal landen en aantal artikelen) en in de diepte veel verder moeten gaan dan vroeger gebruikelijk was. Er is dus alle aanleiding na te gaan, waar en door wien het marktonderzoek mettertijd het best zal kunnen worden ter hand genomen.

De organisatie van het economische onderzoekingswerk ten behoeve van den export.

Tot in finesses afdalende, betrouwbare kennis omtrent de afzetmogelijkheden in een bepaald gebied kan slechts worden verkregen door een deskundig onderzoek ter plaatse. Alvorens men daartoe zal overgaan, moet er echter een redelijke zekerheid bestaan, dat het onderzoek waarschijnlijk gunstige resultaten zal opleveren. Men zal dus moeten beginnen met hier te lande, op grond van de hier verkrijgbare gegevens, een globaal onderzoek in te stellen. Aldus zal ook nauwkeuriger komen vast te staan, welke gegevens bij het bezoeken van het vreemde land zullen moeten worden opgespoord. De organisatie van het onderzoek ter plaatse, dat in zijn techniek uiteraard veel overstemming vertoont met de analyse van de binnenlandsche afzetmarkt, blijft hier verder buiten beschouwing.

Tot de algemeen toegankelijke bronnen van gegevens kunnen worden gerekend geografische handboeken, landbeschrijvingen, gedrukte rapporten van consulaire en diplomatieke posten en van handelscommissies, enz., publicaties van banken met kantoren in het buitenland, voorschriften en verordeningen op het gebied van het handels- en betalingsverkeer, economische statistieken, in de eerste plaats die van in-, uit- en doorvoer, alsmede de legio tijdschriftartikelen en krantenberichten, waarin nuttige gegevens zijn te vinden. Uit deze opsomming van de meest voor de hand liggende bronnen blijkt wel, dat het niet mogelijk is een marktonderzoek, zelfs al wordt het globaal gehouden, te improviseren. Over de vereischte gegevens kan men in het algemeen alleen beschikken, als men er zijn werk van maakt de diverse documentatiebronnen regelmatig bij te houden. Aangezien de verwerking der gegevens bovendien een bepaalde routine en een geschoold economisch inzicht vereischt, is het duidelijk, dat hier typisch een functie aanwezig is, die slechts door specialisten behoorlijk kan worden vervuld. Het economisch onderzoek ten behoeve van den export is zelfs zoo veelomvattend, dat het slechts tot behoorlijke ontwikkeling kan komen bij een weloverwogen samenwerking tusschen de verschillende organen, die op dit gebied werkzaam zijn.

Zeer groote ondernemingen, kunnen een eigen onderzoekingsbureau instellen en daaraan de noodige gespecialiseerde krachten verbinden. Op het speciale gebied van de betrokken onderneming zullen dergelijke bureau's over groote deskundigheid beschikken. Zij hebben het groote voordeel van regelmatig contact met de andere afdelingen van het bedrijf en met de buitenlandsche vestigingen of relaties, die een belangrijke bron van inlichtingen kunnen zijn. Toch is het de vraag, of zelfs een zeer groote onderneming een onderzoekingsbureau zoo kan outilleeren, dat het voor alle voorkomende vragen voldoende is toegerust¹⁾. Men denke bijv. aan het in den kring der belangstelling trekken van nieuwe producten of landen, waaraan nog geen aandacht werd geschonken. Teneinde spoedig tot resultaten te komen, zal dan een beroep moeten worden gedaan op de hulp van instellingen, die reeds beschikken over een min of meer uitgebreide documentatie op het nieuwe terrein. Men denke verder in het bijzonder aan de bestudeering van conjuncturele en structurele ontwikkelingsverschijnselen in de afzetgebieden. Deze studie eischt een speciale, op het algemeene gerichte, belangstelling, die in de aan het bedrijfsleven gekoppelde onderzoekingsbureau's in den regel minder tot haar recht zal kunnen komen. Die algemeene belangstelling voor de groote ontwikkelingsvraagstukken kan men veeleer verwachten bij het centrale, door de Overheid ingestelde, onderzoekingsbureau, dat is bij den Economischen Voorlichtingsdienst van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart. Dit centrale orgaan zal ten aanzien van de afzonderlijke producten nooit de deskundigheid kunnen bereiken, die in het bedrijfsleven van nature aanwezig is, maar het kan zich wel met vrucht specialiseeren op de algemeene aspecten.

Middelgroote en kleine ondernemingen, wier behoefte aan marktonderzoek niet voldoende groot en voldoende frequent is om een eigen onderzoekingsbureau regelmatig van werk te voorzien, zullen steeds een beroep moeten doen op hulp van buiten, zoowel voor de concrete documentatie omtrent den afzet van bepaalde producten als voor de algemeene aspecten van het land, waarheen men wenscht te exporteeren. In dit verband kan het zijn nut hebben iets in te lasschen omtrent de toekomstige organisatie van den export. Het ligt ongetwijfeld in de lijn der verwachting, dat na den oorlog kleine en middelgroote ondernemingen veel meer dan voorheen zullen trachten goede exportresultaten te verkrijgen door in de plaats van onderlinge concurrentie samenwerking te stellen. In sommige gevallen zullen dergelijke aaneensluitingen wellicht zoo grooten omvang aannemen, dat er ook mogelijkheden voor gemeenschappelijk marktonderzoek ontstaan, die niet onderdoen voor die van de hiervoor besproken zeer groote ondernemingen. In het algemeen echter, mag men aannemen, zullen eventuele exportcombinaties ten opzichte van het stelselmatige buitenlandse marktonderzoek afhankelijk blijven van hulp van terzake gespecialiseerde instellingen.

Wat de concrete documentatie betreft, is hier wellicht een taak weggelegd voor de secretariaten der bedrijfsorganisaties. Door de specialisatie op de producten van een bepaalden bedrijfstak zou hier van nature een zeer groote mate van deskundigheid ontstaan, terwijl het bijhouden van eenmaal opgebouwde documentaties door contact met reeds exporteerende firma's zeer zou worden vergemakkelijkt. De omstandigheid, dat de bedrijfsorganisaties in het algemeen productieverwante ondernemingen bijeenbrengen, terwijl samenwerking bij export veeleer steunt op gelijkgerichte bestemming van de producten, lijkt geen overwegend bezwaar om bevredigende resultaten te bereiken. Wat de algemeene conjuncturele en structurele aspecten betreft, zouden ook de bedrijfsorga-

¹⁾ Vgl. J. W. F. Slinging: „De economische voorlichting als functie der moderne onderneming”, „Economische Voorlichting” 1937, pag. 746.

nisaties een beroep moeten doen op meer deskundige buitenstaanders.

Ook indien de bedrijfsorganisaties zich op groote schaal op het onderzoek van buitenlandsche afzetmogelijkheden gaan toeleggen, zullen er nog gevallen overblijven, waarin bepaalde ondernemingen (of speciale exportcombinaties) incidenteel een speciaal marktonderzoek gewenscht achten. Hier zullen particuliere adviesbureau's nuttige hulp kunnen verleenen, tenzij de betrokken ondernemingen het onderzoek zooveel mogelijk in eigen hand willen houden. In het laatste geval zal men moeten trachten 'met de in het eigen bedrijf aanwezige krachten een zoo goed mogelijk resultaat te bereiken. Teneinde de noodige documentatie op doeltreffende wijze bijeen te krijgen, zal men een beroep moeten doen op den Economischen Voorlichtingsdienst en/of op de betrokken Kamers van Koophandel op het buitenland (de zgn. twee-landen-organisaties). Deze laatste instellingen hebben het voordeel bijzonder deskundig te zijn ten aanzien van een bepaald land en daar over goede relaties te beschikken. In het bijzonder voor hulp en bijstand op commercieel terrein zijn zij de aangewezen organen.

Wat den Economischen Voorlichtingsdienst betreft, deze heeft sedert zijn oprichting speciale aandacht geschonken aan de bevordering van den export, o.m. door het bijeenbrengen en in bruikbaren vorm samenvatten en toegankelijk houden van nuttige gegevens. Deze gegevens werden gedeeltelijk ontleend aan gedrukte bronnen, en voorts naar behoefte aangevuld door inlichtingen van de consulaire en diplomatieke posten in den vreemde. Ten opzichte van de twee-landen-organisaties trad de dienst als centrale en coördinerende instantie op. Deze functie zal hij in de toekomst tevens kunnen vervullen ten opzichte van de bedrijfsorganisaties, voorzover deze zich op het terrein van het marktonderzoek zullen bewegen.

Behalve het doorgeven van verzamelde gegevens (omtrent invoerrechten en andere overheidsmaatregelen, omtrent handelsgewoonten, enz.) stelde de Economische Voorlichtingsdienst zich ook tot doel te voorzien in de reeds gereleveerde behoefte aan algemeene studies omtrent de conjunctureele, structureele, monetaire en financieele ontwikkeling in vreemde landen. Zooals reeds is gebleken, eischt doelmatige organisatie van het economische onderzoekingswerk ten behoeve van den export inderdaad, dat dit algemeene researchwerk op een centraal punt geschiedt²⁾.

Slot.

De noodzaak zich met alle kracht toe te leggen op bevordering van den export door een goede organisatie van het economische onderzoekingswerk, is voor een klein land waarschijnlijk nog gebiedender dan voor een groot land.

Na den oorlog zal zich een dringende behoefte manifesteren aan stelselmatig en op groote schaal bedreven onderzoek van exportmarkten. De individueele exporteur kan de vele vragen, die hierbij rijzen, in het algemeen niet zelf overzien. Hij zal bij zijn beslissingen in belangrijke mate moeten steunen op de voorlichting, die hij van daarvoor in aanmerking komende instanties kan krijgen. Het leek van belang op de problemen, die eerlang zullen rijzen, reeds thans de aandacht te vestigen.

¹⁾ Bij de huidige organisatie van het Departement ressorteert het desbetreffende bureau niet meer onder de afdeling Economische Voorlichting, doch onder de afdeling Economisch Onderzoek. Niettemin blijft het werk van dat bureau ter beschikking van het voorlichtingswerk.

S. KORTEWEG.

DE BETEKENIS VAN HET ECONOMISCH ONDERZOEK VOOR DE INSTELLINGEN VAN DE GELD- EN KAPITAALMARKT.

Wanneer in de volgende beschouwingen wordt gehandeld over de beteekenis van het economisch onderzoek voor de instellingen, welke werkzaam zijn op de geld- en kapitaalmarkt, dient eerst te worden vastgesteld, dat wij onder economisch onderzoek zullen verstaan de toepassing van de economische wetenschap in haar vollen omvang op de vraagstukken, waarvoor deze instellingen zich geplaatst zien. Het gaat ons derhalve niet alleen om de beteekenis van statistisch onderzoekingswerk op economisch gebied, evenmin uitsluitend om de consequenties, welke bepaalde denkbeelden en theorieën op economisch gebied hebben voor de practische politiek van deze instellingen, maar om de combinatie, juist de organische samenstelling, van al deze facetten van de „eene en ondeelbare” economische wetenschap.

Evenwel beperken wij, voor de onderhavige uiteenzetting, het begrip economisch onderzoek tot de toepassing der economische methodes op objecten, welke buiten de bedrijven in kwestie gelegen zijn. De interne toepassing der economische en bedrijfseconomische methodes van onderzoek valt derhalve buiten ons bestek.

Na deze, ongetwijfeld al te summier beschouwing over het begrip economisch onderzoek, dienen wij ons kort rekenschap te geven van het andere begrip, dat in den aanhef van dit artikel is vermeld: nl. instellingen van de geld- en kapitaalmarkt. Wij kunnen onze taak hier vereenvoudigen door dankbaar gebruik te maken van de classificatie dezer instellingen, welke ontworpen is door Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk¹⁾.

Aangezien de beteekenis en de richting van het economisch onderzoek geheel en al bepaald worden door de economische functie der instellingen, welke van dit apparaat gebruik wenschen te maken, zouden wij deze zuiver enumeratieve rangschikking willen vervangen door een meer systematische. Als voorloopig schema zouden wij dan de volgende indeeling willen voorstellen:

I Banken.

- a. geld- en credietscheppende (primaire).
 1. De Centrale Bank.
 2. Algemeene banken (handelsbanken, meestal tevens effectenbanken).
 3. Speciale banken: a. voor agrarisch crediet, b. voor bouwcrediet.
- b. zonder geld- en credietscheppend vermogen (secundaire).
 1. Spaarbanken (Rijkspostspaarbank, bijzondere spaarbanken).
 2. Hypotheekbanken (inclusief scheepshypotheekbanken).

II Verzekeringsinstellingen.

1. Rijksfondsen.
2. Particuliere pensioenfondsen.
3. Levensverzekeringmaatschappijen.

III Beleggingsmaatschappijen.

Zooals alle schema's, heeft ook deze indeeling haar bezwaren; de werkelijkheid is nu eenmaal niet schematisch. Voor ons doel, nl. een leidraad te vormen voor een korte uiteenzetting van de beteekenis van het economisch onderzoek voor een aantal categorieën van bedrijven, waarbij voorop moet staan, dat het gaat om de functie dezer bedrijven in het economische leven, lijkt zij ons bruikbaar. Zonder een juist inzicht in de functie der bedrijven in het economische leven is een bepaling van de beteekenis en de richting van het economisch onderzoek

¹⁾ Prof. Dr. H. M. H. A. v. d. Valk: „Geld- en Kapitaalmarkt”, pag. 15.

niet mogelijk; met den aard van het bedrijf varieeren de economische vraagstukken, welke de aandacht hebben, en daarmee ook de gerichtheid, de omvang, en vaak ook, de methode van het onderzoek.

Wat de beteekenis van het economisch onderzoek voor de *Centrale Bank* betreft, kunnen wij relatief kort zijn, juist omdat de stof zoo uitvoerig en de noodzaak van het economisch onderzoek zoo algemeen erkend is. De *Centrale Bank*, en de in toenemende mate achter haar staande monetaire autoriteiten, hebben de zorg voor de juiste regeling der geldcirculatie en der credietverleening. De laatste decennia kenmerken zich in tal van landen door een toenemend gebruik van de geld- en credietpolitiek als middel ter regeling en ordening van het geheele economische leven, waarbij wel het binnenlandsche economische leven vooral voorwerp van de zorg der monetaire autoriteiten was, maar automatisch de internationale relaties ook betrokken moesten worden in het kader der maatregelen.

Zonder een grondige en praktisch alles omvattende kennis van de verschijnselen in alle onderdeelen van het economisch proces, zonder een adaequaat inzicht in den samenhang en den onderlingen invloed der „partieele” ontwikkeling op het geheel, is een doelmatige monetaire en credietpolitiek niet mogelijk.

Wij mogen derhalve vaststellen, dat het betoogen van de noodzaak van een grondigen, zooveel mogelijk omvattenden, statistischen en economischen dienst voor de monetaire autoriteiten en de *Centrale Bank* gelijk staat met het intrappen van open deuren. Wij behoeven hier, na het reeds eerder betoogde, niet aan toe te voegen, dat met de waarneming en het verzamelen van materiaal niet kan worden volstaan, maar dat het vooral aankomt op de juiste analyse en interpretatie van het materiaal. Het theoretisch denken stelt de vragen, welke voor den statisticus de leidraad vormen bij de beantwoording van de problemen, welk materiaal hij zal verzamelen, hoe dat het meest doelmatig geschiedt en op welke wijze het dient te worden bewerkt. Wederom is het onnoodig op te merken, dat de statisticus, wi hij zijn functie naar behooren vervullen en niet tot dwaze consequenties komen, het noodige theoretische inzicht dient te paren aan voldoende praktische ervaring.

Een bijzonder vraagstuk vormt de bewerking van de gegevens in zoodanigen vorm, dat zij een praktisch bruikbaar en overzichtelijk geheel vormen. Zonder diep op dit vraagstuk in te gaan, willen wij opmerken, dat de grafische methode hier een oplossing biedt. Het doel moet zijn het samenstellen van een stafkaart van het economisch leven, waarin de strategische punten en wegen duidelijk gemarkeerd naar voren komen.

Wij gaan thans over tot de bespreking van het belang van het economisch onderzoek voor de *algemeene en speciale bankinstellingen*. Het is opmerkelijk, dat het economisch onderzoek in dienst van dit bankwezen tot heden relatief weinig aandacht heeft getrokken; althans niet zooveel aandacht als het verdient. Immers, gezien de uiterst belangrijke functie, welke de banken in het economisch leven vervullen en de ver reikende consequenties, welke haar handelingen kunnen hebben voor de economische ontwikkeling, zoowel lokaal, regionaal als nationaal, zou men verwachten, dat het economisch onderzoek een belangrijke plaats zou innemen onder de factoren, welke de leiding der banken bepalen. Toch is dat, althans in ons land, slechts in zeer beperkte mate het geval. Zonder twijfel houdt dit verschijnsel verband met de hier te lande overheerschende opvatting van het bankbedrijf als deposito-instelling voor toevertrouwde gelden¹⁾. In andere landen

¹⁾ Schumpeter onderscheidt in zijn „*Business Cycles*” twee typen banktheorieën: t.w. de opvatting van de bank als beheerster der toevertrouwde gelden en de meer actieve opvatting van de bank als investeeringsinstituut. Schrijver dezes hoopt dit onderscheid nader toe te lichten in een artikel, dat binnenkort het licht zal zien.

speelden de banken vaak een veel actievere rol, vooral ten aanzien van de financiering der industrie, waardoor haar belangstelling met name voor de industriele, en derhalve ook voor de algemeene economische, ontwikkeling aanmerkelijk grooter was dan hier te lande gebruikelijk is. Hoewel dit accentverschil in de opvatting van de functie der banken ongetwijfeld belangrijk is, kan het toch geen reden opleveren om de beteekenis van het economisch onderzoek voor de banken ook in ons land te onderschatten.

Zelfs indien men, in dit verband, zou willen afwijken van de door Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart gegeven en door Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk²⁾ overgenomen definitie van de banken, en den nadruk zou willen leggen op het beleggen der toevertrouwde gelden, dan stelt dit beleggingsvraagstuk bijzondere eischen, bij welker verwerking het economische onderzoek belangrijke diensten kan bewijzen.

Allereerst is daar de liquiditeitszorg, welke van oudsher één van de hoofdpunten van het bankbeleid heeft gevormd. Deze liquiditeitszorg heeft niet slechts een *privaat-economisch* aspect, zoodat de banken zich van haar taak gekweten kunnen achten, als aan de eischen van formeele liquiditeit is voldaan, en zij te allen tijde op de centrale bank of de monetaire autoriteiten terug kunnen vallen. De zorg voor de liquiditeit heeft vóór alles een belangrijk *social aspect* en is één van de meest essentiële functies, welke het bankwezen, in nauwe samenwerking met en onder leiding van de monetaire autoriteiten en de centrale bank, hebben te vervullen. Volgens een oud gezegde, zou één van de belangrijkste capaciteiten van den bankier zijn het verschil te onderkennen tusschen een wissel en een hypotheek. Dit verschil is geen onderscheid, dat door een juridischen vorm bepaald wordt, maar dat voortspruit uit het economisch wezen dezer objecten. Al zal niemand er over denken een hypotheek liquide te maken door er wissels tegen te trekken, toch zijn verwante verschijnselen in de geschiedenis van het Europeesche bankwezen niet onbekend. De juridische vorm is steeds uit bankpolitiek oogpunt van secundair belang t.o.v. het economisch wezen; een permanent benodigd bedrijfscrediet wordt niet liquide door in de rekening-courant-voorwaarden de dagelijkse opeischbaarheid te fixeren of door accepten te laten tekenen.

Maar het economische wezen der verschijnselen is niet onveranderlijk; met verloop van den tijd en het voortschrijden van de ontwikkeling kan het wisselcrediet, en nog eerder het bedrijfscrediet, ontaarden in een hypotheek, en zelfs in een *commanditaire deelname*.

De liquiditeitszorg kan zich dus niet bepalen tot het handhaven van een bepaalde kasreserve; zij omvat het geheele terrein der credietverleening en credietpolitiek, ook en vooral bezien in het licht der totale *social-economische* ontwikkeling. Hieruit volgt, dat de opvatting der banken als zuivere deposito-instellingen, in wezen onhoudbaar is.

Met den groei der banken tot zeer groote instellingen zijn de gevolgen van vergissingen in dit opzicht van onoverzienbare beteekenis geworden, zooals in de jaren 1931 en volgende duidelijk is gebleken.

Reeds deze korte opmerkingen zijn voldoende om aan te toonen, dat de beteekenis van economisch onderzoek in den meest ruimen zin voor het bankwezen, en daarmee voor de geheele economische ontwikkeling, van eminent belang is³⁾. Wat de credietverleening betreft, beschikken vrijwel alle banken hier te lande over een apparaat, dat zich speciaal bezighoudt met het *bedrijfseconomische* onderzoek van de bedrijven, waaraan crediet werd verleend. In den loop der tijden werd het accent van deze onderzoekingen steeds meer verlegd van het juridisch georiënteerde begrip „zekerheid” naar de meer dynamische op-

²⁾ v. d. Valk, o.c. pag. 22.

³⁾ Vergelijk over deze en aanverwante vraagstukken Verbaan en van Ravestijn: „Credietonderzoek bij Banken”.

vatting van het bedrijf als levend organisme en naar de ontwikkeling der rentabiliteit als maatstaf voor de economische levenskracht van de onderneming in kwestie. Daarnaast blijft echter de analyse van de totale economische ontwikkeling voor het bankwezen, zoowel het algemeene als het meer gespecialiseerde, van groot belang. Allereerst uit een oogpunt van conjunctuurpolitiek, zoowel in de hausse als in de baisse.

De liquiditeitszorg en de credietpolitiek hebben in de hausse een geheel ander aspect dan in de baisse. De bank, welke in de hausse voorzichtig is met haar credietverleening en extra zorg en aandacht besteedt aan de grootte harer „kasreserves”, zal in betere positie verkeeren dan haar zusterinstelling, welke „meedrijft”. Maar ook in de baisse is het economisch inzicht van de leiding een zeer belangrijke factor. De vraag, of men bepaalde bedrijven of categorieën van bedrijven „door zal financieren”, is niet slechts een kwestie, welke de individueele bank betreft; het gaat hier om, vaak zeer groote, economische belangen, welke de lotgevallen van zeer velen en zelfs van de geheele volkshuishouding in belangrijke mate kunnen beïnvloeden. En niet alleen uit een oogpunt van conjunctuurpolitiek, ook vanuit ruimer gezichtspunt, kunnen de economische inzichten van de bankleiding van groot belang zijn voor de algemeene economische ontwikkeling. Vooral indien men zich in herinnering brengt, hetgeen hiervoor werd opgemerkt omtrent het credietscheppend vermogen der banken en de conceptie van de bank als „investeeringsinstelling”, indien men derhalve bijv. speciaal denkt aan de functie, welke de banken kunnen vervullen, en in tal van landen ook vervuld hebben, bij de financiering en de ontwikkeling der industrie en bij het financieren en tot ontwikkeling brengen van nieuwe bedrijven, krijgt men een indruk, welk belang economisch onderzoek voor het bankwezen kan hebben.

Hoe men over de grenzen dezer activiteit van de banken mag denken, vast staat, dat zij op dit terrein een moeilijke en zeer delicate taak vervullen, welke, wil zij niet leiden tot ongewenschte risico's, alleen met scherp economisch inzicht en op grond van nauwkeurig economisch onderzoek kan worden vervuld.

Doel van het economisch onderzoek bij banken moet derhalve zijn het verwerven van een voldoende inzicht in de totale economische ontwikkeling, zoowel t.a.v. de conjunctuurbewegingen als over langere perioden, in welk licht dan de gegevens over de verschillende bedrijfstakken, waaraan credieten zijn of kunnen worden verleend, dienen te worden beschouwd. Het credietonderzoek kan voor deze analyse der bedrijfstakken uiterst waardevol materiaal opleveren. Geplaatst als zij zijn midden in den hevigen golfslag van het economisch getij, is voor de banken een scherpe economische uitkijk geboden.

Wat de speciale banken aangaat, zal het economisch onderzoek zich zeer in het bijzonder hebben bezig te houden met dat onderdeel van het economische proces, waarop zij zich gespecialiseerd hebben. Zoo zullen de middenstandsbanken zich intensief bezighouden met de factoren, welke de economische lotgevallen van den middenstand bepalen; de boerenleenbanken zullen hun aandacht vooral wijden aan de ontwikkeling van de verschillende takken van landbouw, tuinbouw en veeteelt; de instellingen, welke bouwcrediet verleen, zullen zich speciaal verdiepen in den toestand en de ontwikkeling van de bouwbedrijvigheid.

Eén opmerking willen wij hier nog aan toe voegen: deze analyses van speciale onderdelen van het gebeuren krijgen alleen haar ware beteekenis, indien zij geplaatst worden in het kader van een totaal beeld der economische ontwikkeling.

Wij besluiten hiermede onze beschouwingen over de beteekenis van het economisch onderzoek voor de banken, al zou over dit zoo belangrijke onderwerp nog veel meer te zeggen zijn. Wij hopen den indruk te hebben gewekt, dat juist voor de banken, tengevolge van haar zeer belangrijke

functie in het economisch proces en door den ingrijpenden en rechtstreekschen invloed, welchen zij hebben op de ontwikkeling van het productieproces, het economisch onderzoek van essentieel belang is, niet alleen voor de individueele bank zelve, maar vooral ook voor de geheele gemeenschap.

Thans overgaande tot de tweede categorie van instellingen, welke in ons schema zijn genoemd, willen wij allereerst vaststellen, dat de economische problemen, waarvoor zij zich gesteld zien, relatief eenvoudiger schijnen dan de vraagstukken, waarmede de banken te maken hebben. Grootendeels komt dit daardoor, dat deze instellingen zich practisch geheel bewegen op het gebied van de kapitaalmarkt en niet gesteld zijn voor de moeilijkheden, welke de afgrenzing van inkomens- en kapitaalsfeer met zich brengt.

Practisch al deze instellingen hebben te maken met het vraagstuk der belegging van gelden, welke haar als regel voor langeren termijn ter beschikking zijn gesteld; althans zelden met de intentie om op elk oogenblik dit geld weer terug te vragen. Alleen bij de spaarbanken ligt het vraagstuk eenigszins anders. De onzekerheid der opeischbaarheidstermijnen, bij de spaarbanken berustend op het vrije goedvinden der spaarders, bij de levensverzekeringmaatschappijen op de mogelijkheden van afkoop en beleening en bij de pensioenfondsen op analoge verhoudingen, maakt, dat naast het beleggingsprobleem in engeren zin, ook het liquiditeitsvraagstuk de aandacht moet hebben. In het bijzonder bij de spaarbanken zal het liquiditeitsvraagstuk de aandacht verdienen. Wij zullen nu zeer in het kort iets opmerken over de vraagstukken, welke voor elk dezer categorieën van instellingen van overwegend belang zijn, en de beteekenis, welke economisch onderzoek daarbij heeft.

De spaarbanken dienen zich uit den aard van hun bedrijf bezig te houden met het liquiditeitsvraagstuk, met het probleem van zoo groot mogelijke soliditeit harer beleggingen, zoo gering mogelijke koersschommelingen van haar bezit en met de kwestie van het bereiken van een rendement, dat voldoende marge laat boven de aan spaarders te vergoeden rente. Daarmede is haar de taak opgelegd de beleggingen te selecteeren in overeenstemming met deze eischen. Dat op dit gebied voor het economisch onderzoek voldoende werk aanwezig is, behoeft weinig betoog.

Reeds alleen de belegging in obligaties, niet slechts in verband met de mogelijkheden van de variatie van den rentestand, maar ook met betrekking tot de eigenschappen der verschillende soorten obligaties op het gebied der koersfluctuaties, biedt een belangrijk gebied van studie. En als men ziet, hoe belangrijk de beteekenis van het hypotheekbezit is voor de spaarbanken⁵⁾, dan beseft men dat ook te dien aanzien belangrijk werk kan worden verricht.

Bij de hypotheekbanken treedt het liquiditeitsprobleem geheel op den achtergrond, maar komt daarentegen het vraagstuk van de belegging in hypotheek op den voorgrond. De eenzijdigheid dezer belegging is op zichzelf al een reden om aan de selectie der objecten groote aandacht te besteden. Dat deze aandacht een zeer belangrijk economisch aspect heeft, zal na de ervaring der laatste tien jaren nauwelijks meer kunnen worden ontkend⁶⁾.

Een hypotheek is uiteindelijk een in geld gefixeerde schuld, met daaraan verbonden in geld gefixeerde verplichtingen, welke rust op een object met variabele waarde en variabele opbrengsten. De niet op korten termijn los te maken band tusschen pand en hypotheek en de relatief groote waardeschommelingen in het onroerend goed⁷⁾ maken ook hier economisch onderzoek tot een belangrijk

⁵⁾ Vgl. Dr. J. R. A. Buning: „De beleggingen der bijzondere spaarbanken in Nederland”, pag. 100 e.v. Publicatie nr. 32 van het N.E.I.

⁶⁾ Vgl. Ch. Glasz: „Hypotheekbanken en Woningmarkt in Nederland”, Publicatie nr. 15 van het N.E.I.

⁷⁾ Vgl. Gerlof Verweij: „Belegging in Huizen te Amsterdam”.

element. Rendement en soliditeit (waardevastheid) der beleggingen zijn hier de richtsnoeren, waarnaar het onderzoek zich moet richten.

Bij de *levensverzekeringmaatschappijen* verdient het liquiditeitsvraagstuk, hoewel niet prominent, de aandacht. Bovendien ontmoeten wij hier een veel grootere differentiatie der beleggingen, niet alleen uit een oogpunt van risicoverdeeling, maar ook, doordat het te beleggen vermogen niet slechts beoogt de tegenwaarde te vormen van in geld gefixeerde verplichtingen, doch tevens ook van de, als regel niet onbelangrijke, eigen middelen en van de onkostenreserve. Een bijzondere factor vormen de beleggingen in het buitenland, welke valideeren tegenover de in vreemde valuta gesloten verzekeringen en de onkostenreserve voor het buitenlandsche deel van het bedrijf⁸⁾.

Bij alle gedifferentieerdheid der beleggingen vloeit uit den aard van het bedrijf de eisch voort, dat soliditeit in ruimen zin (zoo gering mogelijke koersfluctuaties), gepaard aan een inkomen; voldoende groot om de in de premie-reserveberekening verwerkte rente te dekken en een marge daarboven te laten, de richtsnoeren vormen voor het grootste gedeelte der beleggingen. Het is een belangrijke taak van economisch onderzoek de verschillende categorieën van beleggingsobjecten (onroerende goederen, hypotheken, aandelen, obligaties, onderhandsche leeningen) te toetsen aan de eischen, welke het bedrijf stelt. En niet alleen de verschillende categorieën van beleggingsobjecten dienen getoetst te worden; bovendien dient aan de selectie der individueele objecten de grootste aandacht te worden besteed. Daarnaast staan dan de bijzondere problemen, welke verband houden met de belegging der eigen middelen en der onkostenreserve.

Het bestek van dit artikel verbiedt ons diep in te gaan op de verschillende aspecten, welke deze beleggingsvraagstukken te zien geven. Wij zullen niet in extenso ingaan op de problemen, welke zich voordoen bij de Rijkfondsen en de particuliere pensioenfondsen, ook al omdat deze in wezen verwant zijn met de vragen, waarvoor de reeds behandelde beleggingsinstellingen, en speciaal de levensverzekeringmaatschappijen, zich gesteld zien.

Voor de beleggingsmaatschappijen kan moeilijk in kort bestek een karakteristiek worden gegeven, wijl van geval tot geval de doeleinden der individueele maatschappijen in belangrijke mate divergeeren en daarmee ook de eischen, welke aan het economisch onderzoek worden gesteld.

Wij meenen voldoende te hebben aangetoond, dat voor de geheele tweede categorie van instellingen de beleggingsproblemen in het centrum der belangstelling staan. Welken bijzonderen vorm deze problemen ook mogen aannemen voor elke categorie dezer instellingen, en zelfs voor elke individueele instelling, in alle gevallen gaat het om economische vraagstukken, welke alleen met behulp van economisch onderzoek tot een bevredigende oplossing kunnen worden gebracht. Daarmede is, naar wij hopen, het belang van het economisch onderzoek voor deze instellingen voldoende aangetoond.

Ons betoog zou evenwel niet volledig zijn, indien wij ons beperkten tot het bezien van dit probleem alleen vanuit het gezichtspunt dezer instellingen zelve. Evéna's wij t.a.v. de banken constateerden, dat hun politiek een eminent sociaal en economisch belang vertegenwoordigt, kan ten aanzien van de tweede categorie van instellingen worden opgemerkt, dat hun beleggingspolitiek voor het lot der geheele gemeenschap van zeer groote beteekenis is. Het ligt buiten het bestek van dit artikel in te gaan op dit, vooral voor de toekomst, zoo belangrijke vraagstuk.

Wij willen hier alleen opmerken, dat op dit gebied door samenwerking en door ordening, zoowel van binnenuit als van buitenaf, een bijdrage van beteekenis kan worden geleverd tot het handhaven en het perfectioneeren van

evenwichtige verhoudingen in de volkshuishouding.

In het licht der moderne theorieën kan niet worden ontkend, dat de doelmatige leiding van de investeringen en de beleggingen één van de belangrijkste sleutels vormt tot het bereiken van een bevredigend welvaartspeil. Dat het beleggingsprobleem dan ook de aandacht heeft getrokken van tal van theoretici en ook van practici⁹⁾ kan geen verwondering baren. De bespreking van de vraagstukken, welke zich in dit verband voordoen, zou een verhandeling op zich zelf eischen.

Voor ons onderwerp is het voldoende te constateeren, dat deze sociale en algemeen-economische dimensie van de beleggingsvraagstukken de beteekenis van economisch onderzoek op dit gebied nog aan belang doet winnen en aan de onderzoekers bij hun moeizamen arbeid de overtuiging kan schenken, dat hun streven ook voor de gemeenschap als geheel belangrijke vruchten kan afwerpen.

Dr. H. P. W. VAN RAVESTI J.N.

⁹⁾ Vgl. Ir. H. I. Keus: „De Ondernemer en zijn sociaal-economische Problemen”.

HET BELANG VAN ECONOMISCH ONDERZOEKINGSWERK VOOR DE ONDERNEMING.

Wanneer men over bovenstaand onderwerp zijn gedachten laat gaan, doet men goed, zich een bekende onderneming voor oogen te stellen. Hoe kan men als bedrijfs-econoom deze onderneming beschouwen? Naar mijn meening van twee zijden: men zoekt „die Quellen des Verlusts” respectievelijk „die Chancen des Gewinns” op. In dit artikel wil ik met een enkel voorbeeld demonstreeren, dat economisch onderzoekingswerk daarbij practisch onmisbaar is.

Het ligt in den aard van vele ondernemers hun blik het eerst, zoo niet uitsluitend, te richten op den omzet („die Chancen des Gewinns”) en de kostzijde („die Quellen des Verlusts”) min of meer te verwaarloozen. Wij willen echter in eerste instantie juist de verliesbronnen bezien en daarna nog iets zeggen over de winstkansen.

De verliesbronnen kunnen veroorzaakt worden door factoren, welke binnen de onderneming liggen, de technische organisatie bijvoorbeeld kan te weinig rationeel zijn, maar er kunnen ook factoren zijn, welke meer van buitenaf werken, bijvoorbeeld de standplaats kan ongelukkig gekozen zijn, het credietrisico te groot genomen worden. Hoe het ook zij, men heeft hier te doen met een kosten-vraagstuk. De kosten van de verschillende prestaties der onderneming zijn te hoog.

Nu doen zich twee vragen voor. De eerste is: „Hoe kan men constateeren, dat de kosten te hoog zijn?”. De tweede luidt: „Hoe is daarin verbetering aan te brengen?”.

Blijven wij bij het constateeren.

Eenvoudig vergelijken van kosten en opbrengsten zal geen uitkomst bieden. Ik beweer niet, dat, wanneer men dit administratief tot stand brengt, reeds niet veel gewonnen is, maar een maatstaf voor de beoordeeling der kosten zelf heeft men niet gevonden. Die verkrijgt men pas door vergelijking der eigen kosten met kosten van andere ondernemingen of wat beter is, met kosten-normen. Hierbij komt het belang van economisch onderzoekingswerk voor de onderneming sterk naar voren.

Ik wijs daarbij in de eerste plaats op de *bedrijfsvergelijking*. Het wordt een steeds dringender eisch de cijfers betreffende kosten, omzet enz., verkregen door de verbeterde boekhoudmethoden, van verschillende bedrijven te verzamelen en de verkregen overzichten voor onderlinge vergelijking te gebruiken.

De kennis van dergelijke grondgegevens wordt ook voor algemeen economische doeleinden steeds belangrijker; in vele landen wordt in de laatste jaren aan deze feitenverzameling veel werk besteed. Uit bedrijfseconomisch oogpunt echter is zij van onschatbare beteekenis.

⁸⁾ Vgl. Dr. C. Sytma: „De Beleggingen van de Levensverzekeringmaatschappijen”.

Immers, al kent men de factoren van het eigen bedrijf, dan weet men nog in het geheel niet, of, in verhouding tot het gemiddelde van den bedrijfstak, de belangrijkste kostenelementen hoog of laag zijn, of de arbeid van mensch en machine juist wordt benut, of het materiaalverbruik zoo rationeel mogelijk geschiedt, of eventueel de geheele bedrijfsstructuur in vergelijking tot het gemiddelde van den bedrijfstak tot een gunstig of ongunstig oordeel daaromtrent moet leiden. Zoolang men slechts één bedrijf kent, blijft dit alles een „gelooven”, een „gissen”. Tot zeker weten komt men pas, wanneer men meer, liefst zooveel mogelijk, gelijksoortige bedrijven vergelijkt; in dit geval maakt het onzekere „aanvoelen” plaats voor „zeker weten”.

Deze wetenschap leidt tot het opsporen van verliesbronnen en dit weer tot een voortdurende en planmatige verbetering, kortom tot een bewuste rationalisatie, ook op economisch gebied.

Bij het vergelijken van de uitkomsten van veel bedrijven vond men, zonder dat men dit van te voren verwacht had, het eerst op het gebied van de handelondernemingen vergaande regelmatigheden, die werden neergelegd in zogenoemde *kengetallen*.

Na het einde van den wereldoorlog breidde zich de verzameling en het gebruik van kengetallen voor den handel voortdurend en in een snel tempo over de geheele wereld uit.

De bedrijfsvergelijking bergt in zooverre een gevaar in zich, dat men uitgaat van de nacalculaties van bestaande ondernemingen, goede en slechte door elkaar, zoodat het gemiddelde cijfer allerminst een optimum aangeeft. Men kan aan dit bezwaar „statistisch” tegemoet komen door bij vergelijking niet het gemiddelde bedrijf, doch de beste bedrijven als maatstaf aan te leggen. Dit lost de moeilijkheid echter niet principieel op. De beste normen zijn die, welke zijn gebaseerd op een technische voorcalculatie, uitgaande van een „ideaal” bedrijf. Kennis van de hoogte van diverse factoren in andere bedrijven kan hierbij echter moeilijk ontbeerd worden.

In de tweede plaats wijs ik op intercomptabele verwerking van de kostenormen in de moderne bedrijfsadministratie, de zgn. budgetadministratie.

Immers hierbij treedt een nieuw element in de vergelijking op. De vergelijking op grond van de kengetallen is in wezen *statisch* (men vergelijkt ondernemingen, behorende tot dezelfde omzetteklasses). De vergelijking, welke men in de budgetadministratie nastreeft, is *dynamisch*, dat wil zeggen, men wil haar zonder veranderingen van de vergelijkingsnormen ook bij, ja, zelfs juist bij, schommelingen in de bedrijfsdrukke voor langeren tijd onveranderd houden.

De vraag is nu, welke vergelijkingsnormen dien ik aan te leggen, willen zij aan de eischen; hierboven gesteld, voldoen.

Men kan het probleem van een zoo juist mogelijke kostenbegroting tweeledig zien, namelijk:

- a. Welke grootheid of grootheden zal men als grondslag van de begroting (kostentoe rekening) nemen.
- b. Hoe hangen de indirecte kosten van deze grootheid af.

Ad. a.

In de eerste plaats is het mogelijk bij de begroting in het geheel geen verband te leggen tusschen de productie (levering van diensten) en het budget. Men begroot eenvoudig de indirecte kosten van een bepaalde periode en neemt, onafhankelijk van den werkelijken bedrijfstang, deze kosten als begrotingsmaatstaf. Men heeft dan te doen met een *vast budget*. Behalve in het geval, waarin de prestaties van de afdeling binnen de budgetperiode als constant kunnen worden beschouwd (zooals bijvoorbeeld de werkzaamheden van de afdeling Directie) is het vaste

budget niet bevredigend. In de meeste gevallen immers zullen de prestaties, en in samenhang daarmee de kosten, wisselen. Een vast budget, onafhankelijk van de prestaties, leidt tot een onjuiste kostenbeoordeling, daar men bij geringeren bedrijfsomvang dan de geplande een te ruim kostenbudget heeft uitgetrokken en omgekeerd. Men zal derhalve naar een maatstaf zoeken, welke min of meer variabel is. Als zoodanig kan men verschillende grootheden nemen. Bijvoorbeeld een netto-omzet van sommige verkoopkosten; het aantal gereden km voor sommige autobuskosten; het aantal man-uren of het aantal machine-uren in een werkplaats; in een ander geval weer het aantal kg verwerkte materiaal. Steeds zal men zoeken naar een maatstaf. Om redenen van calculatorischen aard zal men trachten alle indirecte kosten van een afdeling zooveel mogelijk op één basis te betrekken en deze basis zoo kiezen, dat zij eenvoudig kan worden bepaald.

Elke dekkingsgrondslag dient immers kwantitatief bepaald te worden, hetgeen in sommige gevallen uitvoerige statistieken kan vereischen. Splitsing van de indirecte kosten in groepen met voor elk een anderen dekkingsgrondslag leidt tot een voorgerecalculeerden kostprijs, waarin eveneens twee of meer onafhankelijke variabelen zitten.

Dit is bijvoorbeeld het geval met de kosten van het vervoer per autobus, waarbij men zoowel km-kosten als dagkosten heeft. Een totaal-kostprijs per km is niet direct te geven en hangt af van het aantal km, dat op één dag wordt gereden in een bepaald geval. Het zal derhalve duidelijk zijn, dat men in de meeste gevallen streeft naar één, dekkingsgrondslag voor alle indirecte kosten. De werkelijkheid is echter gecompliceerder.

Betreft het hierboven een geval, waarbij het wenschelijk was, voor afzonderlijke kostensoorten binnen een afdeling afzonderlijke budget-grondslagen te kiezen, waarbij voor elke kostensoort slechts één grondslag wordt aangenomen, het kan ook voorkomen, dat een bepaalde kostensoort, welke men niet verder kan splitsen, afhankelijk is van meer factoren. Zoo zijn bijvoorbeeld de kosten van het vervoer van goederen niet alleen afhankelijk van het totale gewicht van de goederen, doch het gemiddelde gewicht van de zending speelt daarbij eveneens een rol. En dit niet alleen, ook de aard van de te vervoeren goederen (volumineus of compact, handige of onhandige afmeting, en al of niet breekbare goederen) is van belang. In dit geval zijn de meeste kostensoorten niet zoo te splitsen, dat kan worden aangewezen op welk soort vervoer (volumineus of niet-volumineus) zij betrekking hebben. De vervoerswijze is zoodanig, dat de verschillende goederen-categorieën met een, niet verder te splitsen handeling worden verwerkt. In een dergelijk geval wordt de dekking van een bepaalde kosten-positie opgebouwd op basis van meer grondslagen, hetgeen wederom uitvoerigen statistischen arbeid kan vereischen. De hanteerbaarheid van de administratie eischt echter een doelmatige beperking.

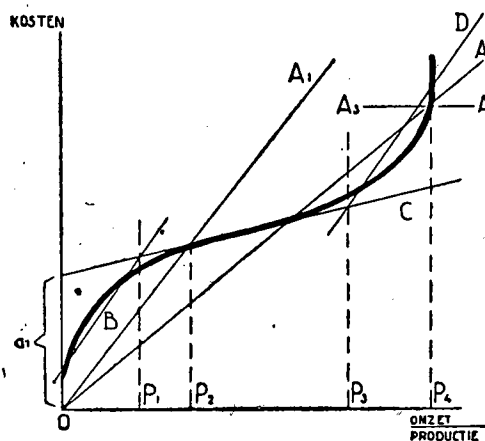
Met behulp van een correlatierekening spore men die grootheden op, welke de belangrijkste invloed op de kostenfluctuaties blijken uit te oefenen. Als grondslag kieze men hieruit diegene, welke binnen de budgetperiode sterk kunnen fluctueeren. De invloed van de overige factoren, welke min of meer constant blijven, kan men in het tarief vercalculeeren.

Ad b.

Heeft men een basis gevonden, waaraan men het kostenverloop meent te kunnen relateren, dan dient men zich af te vragen, hoe de betreffende relatie er uit ziet. Deze zoo voor zichzelf sprekende zaak is echter in de literatuur nog nooit zoo scherp gesteld. De gebruikelijke weg was namelijk een rechtevenredigheid tusschen kosten (K) en dekkingsgrondslag (G) te veronderstellen, met andere woorden $K = aG$.

Het budgetpercentage (a) was een constante grootheid,

onafhankelijk van de grootte van G . Het budgetpercentage werd eenvoudig verkregen door deeling van de geplande kosten door den dekkingsgrondslag. Deze evenredige budgetteering is slechts een grove benadering van de werkelijkheid.

Wanneer wij hieronder nader zullen ingaan op het verloop van kosten in verband van het verloop van den omzet, dan hebben wij het oog op de omzetonwikkeling op langen termijn (omzet-trend, omzet-conjunctuur). De omzetfluctuaties op korten termijn (seizoenfluctuaties) geven uiteraard eveneens moeilijkheden bij de budgetteering, doch deze zijn in de praktijk reeds opgelost door inschaling van seizoenreserves.

Bij de beschouwingen over de kostencurve betreden wij het terrein van de bedrijfseconomie. In de economische wetenschap is men vrijwel tot overeenstemming gekomen omtrent het verloop van de totale kostencurve, welke in bovenstaande figuur is aangegeven.

Nemen wij aan, dat men in staat is, voor het eigen bedrijf voor elke kostensoort een dergelijke curve te construeren, dan volgt daaruit het volgende.

Bij evenredige budgetteering had men bij een geplanden omzet van P_2 een kostenverloop voorgesteld door lijn OA_1 gebudgetteerd, bij een omzet van P_4 een kostenverloop OA_2 ¹⁾.

Men ziet duidelijk, dat bij afwijking van den werkelijken omzet van den geplanden er spoedig een aanmerkelijk verschil tusschen werkelijke en gebudgetteerde kosten zal optreden. Naar welken kant dit verschil werkt is niet direct te zeggen en hangt er van af, of de geplande omzet voorkomt in den aanvang van de bedrijfsontwikkeling (geval OA_1), dan wel, dat de omzet reeds overspannen is (geval OA_2).

De kostencurve kan men in drie deelen verdeelen: Het beginstadium (omzet $O-P_1$); het normale ontwikkelingsstadium (omzet P_1-P_3); het stadium van overspanning (omzet $> P_3$).

Men kan de drie stadia door rechte lijnen benaderen. (B, C en D). Deze rechten gaan niet door den oorsprong van de figuur, waaruit volgt, dat het verband tusschen kosten en omzet, ook bij beschouwing van de stadia afzonderlijk, geen eenvoudige evenredigheid is. De kosten bestaan uit een vast deel (bij lijn C het stuk a_1) en een deel, dat zuiver variabel is. De coëfficiënten van dit vaste en variabele deel zijn voor de drie lijnen verschillend.

Het vaststellen van een dergelijke kostencurve in de praktijk is niet eenvoudig.

Met behulp van de correlatietechniek is het probleem weliswaar principieel oplosbaar, doch de beschikbare cijfers zijn in den regel schaarsch.

Het beste, wat men ons inziens bereiken kan en dat ook in de meeste gevallen voldoende zal blijken, is de aanpassing van het percentage van een omzetverloop tusschen

¹⁾ Bij een vast budget had men de kosten bij een omzet van P_4 gebudgetteerd volgens de lijn A_3-A_4 .

normale grenzen door middel van een lineaire correlatie. Dus de bepaling van lijn C.

Wij hebben dus den vorm:

$K = a_1 + a_2G$ en in een enkel geval, waarin men twee onafhankelijk variabele grondslagen kiest: $K = a_1 + a_2G_1 + a_3G_2$.

Er is nog een verschijnsel, dat de vergelijking tusschen kostenverloop en dekkingsgrondslag bemoeilijkt, en dit is het feit, dat de aanpassing van de kosten aan de gewijzigde omstandigheden eenigen tijd vergt. De periode is voor verschillende kostensoorten verschillend. In het algemeen beteekent het, dat de kosten op een oogenblik t (K_t) niet bepaald worden door de activiteit op het oogenblik, doch op een tijdstip, dat i tijdseenheden (maanden) eerder ligt (G_{t-i}).

Men heeft dan $K_t = a_1 + a_2 G_{t-i}$.

Ook deze vormen van relatie tusschen kosten en dekkingsgrondslag zijn met behulp van de correlatierekening te berekenen.

Dit voorbeeld demonstreert duidelijk het groote belang van economisch researchwerk in de onderneming. De onderzoeker dient onder meer gewapend te zijn met de moderne statistische hulpmiddelen om met vrucht de conclusie uit den grooten overvloed van cijfers, welke het moderne boekhoudapparaat kan leveren, te trekken.

Op analoge wijze verleent de economische research haar steun bij de analyse van de omzetzijde; immers de winstkansen van de onderneming worden beheerscht door de omgezette hoeveelheid en den behaalden prijs. Hierbij doet zich in de eerste plaats de vraag voor, welke krachten er op den omzet werken. Bij een vervoersonderneming is de eerste vraag: „Hoe is het vervoer van de aangeboden goederen over de trajecten en de perioden verdeeld?”. De eenvoudige vragen van de seizoensgevoeligheid kan menige bedrijfsleider maar vaag beantwoorden. Het seizoen, dat veroorzaakt wordt door natuurlijke omstandigheden of maatschappelijke conventie, moet elken koopman bijna dagelijks de verbondenheid van onderneming en maatschappij voor oogen stellen. Onderzocht en vastgelegd moet worden, hoe de verschillende artikelen en diensten op het seizoen reageeren om daarop dan later de noodige maatregelen te baseeren.

Maar meer nog dan het seizoen hebben ons de afgelopen jaren wel geleerd, welke krachten er schuilen in conjunctuur- en structuurveranderingen. De ondernemer dient de algemeene conjunctuur te volgen en den invloed in zijn speciale brancheconjunctuur nauwkeurig te kennen en te berekenen. Hoe beïnvloeden deze krachten afzet en prijs en welke maatregelen zullen uit deze kennis voortvloeien? Zonder economisch onderzoekingswerk zijn deze vragen niet te beantwoorden.

Ik wil het in dit artikel hierbij laten. Het economisch onderzoekingswerk is, wat de winstkansen van de onderneming betreft, met het woord „marktanalyse” te karakteriseren. De invloed van koopkracht, seizoen en conjunctuur, de analyse van de maatschappelijke behoeften, productie-plaatsen en distributie-kanalen, de structuurveranderingen, die in het economisch proces optreden, de mogelijkheden, die er in nieuwe artikelen kunnen schuilen, het zijn alle vragen van marktanalyse. Daarvoor willen wij naar de desbetreffende artikelen ²⁾ in dit blad verwijzen.

Dr. J. G. STRIDIRON.

²⁾ Zie Prof. Dr. J. F. ten Doesschate: „Marktanalyse” I en II, in „E.-S.B.” van 6 Jan. 1943, blz. 5 en 24 Febr. 1943, blz. 100.

ECONOMISCH ONDERZOEKINGSWERK VOOR DEN MIDDENSTAND IN NEDERLAND.

Wanneer wij in dit artikel eenige opmerkingen zullen maken over het belang van economisch onderzoekingswerk voor den middenstand, dan hebben wij daarbij het oog op de belangen van de ondernemers in het klein-

bedrijf op het terrein van handel, nijverheid en verkeer. De omstandigheid, dat dit researchwerk in het bijzonder op het kleinbedrijf is gericht, verleent daaraan weliswaar eenige typische kenmerken, doch het verschilt niet in doelstelling van het meerendeel der economische onderzoekingen op andere terreinen van het bedrijfsleven, te weten:

a. het verschaffen van gegevens ter toetsing van het bedrijfsbeheer der individueele ondernemingen, teneinde een verhoging der efficiency te bewerkstelligen, en

b. het documenteeren van de Overheid en de organisaties van het bedrijfsleven ten behoeve van het ontwerpen, handhaven of wijzigen van maatregelen, welke de rentabiliteitsmogelijkheden van bepaalde branches of van het geheele bedrijfsleven bedoelen te beïnvloeden, dan wel op het beschermen van de belangen van den consument gericht zijn.

Dit onderzoekingswerk is in Nederland, evenals elders, nog van betrekkelijk recenten datum, doch kan, wat omvang en degelijkheid betreft, een vergelijking met het buitenland zeer wel doorstaan. Voorzover het den middenstand betreft, traden daarbij in ons land sedert het jaar 1930 een 3-tal instellingen op den voorgrond: het Economisch Instituut voor den Middenstand, het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Nederlandsche Middenstandsbank. Volledigheidshalve kunnen daarnaast nog genoemd worden de Kamers van Koophandel en Fabrieken en de Economisch Technologische Instituten. Waar de arbeid van laatstbedoelde instellingen evenwel een regionaal karakter draagt, moge van een behandeling der desbetreffende onderzoekingen in het kader van dit artikel worden afgezien.

Omvang der in Nederland verrichte onderzoekingen.

De belangrijkheid van het in ons land op het gebied van den middenstand verzamelde economische documentatiemateriaal blijkt uit een opsomming van de voornaamste der door genoemde 3 instellingen verrichte onderzoekingen. Daarbij moge o.m. aandacht worden gevraagd voor het opmerkelijke feit, dat deze onderzoekingen in Nederland niet beperkt bleven tot het terrein van de distributie, doch dat zij zich tevens uitstrekten over het gebied van het ambacht en de nijverheid. In dit opzicht steekt het economisch onderzoekingswerk hier te lande gunstig af bij dat van vele andere landen, waar men voornamelijk den detailhandel tot voorwerp van onderzoek en studie maakte.

Aangezien er tusschen het *Centraal Bureau voor de Statistiek* en het Economisch Instituut voor den Middenstand in het verleden een taakverdeeling tot stand kwam, bleef de omvang van het door eerstgenoemde instelling verrichte middenstandsonderzoekingswerk beperkt. Uitermate belangwekkend materiaal leverde intusschen de Bedrijfstelling per 31 December 1930 met haar gedetailleerde cijfers inzake aantal, grootte en vestiging der bedrijven. Zoowel voor het winkelbedrijf als voor het ambacht vindt men in de desbetreffende publicatie een schat van gegevens, welke naar hun aard, zoowel voor den individueelen ondernemer als voor de Overheid onmisbaar kunnen worden geacht. Deze cijfers verschaffen niet alleen waardevolle richtlijnen bij het kiezen van de vestigingsplaats der ondernemingen in het kleinbedrijf, doch bieden aan Overheid en organisaties van het bedrijfsleven tevens een uitgangspunt voor de behandeling der vraagstukken met betrekking tot de bezetting van het distributie- en het productie-apparaat.

Het zal geen nader betoog behoeven, dat de waarde van deze gegevens grooter wordt, naarmate de omvang van overheidsleiding in het economisch leven toeneemt.

Zoodra de omstandigheden zulks toelaten, dient het instellen van een nieuwe bedrijfstelling o.i. dan ook onmiddellijk ter hand te worden genomen, en wel met beschikbaarstelling van een zoodanig enquête-apparaat,

dat de uitkomsten der telling op korten termijn kunnen worden openbaar gemaakt.

Naast het werk van het Centraal Bureau voor de Statistiek dienen de economische publicaties van de *Nederlandsche Middenstandsbank*¹⁾ te worden gememoreerd. Deze publicaties, samengesteld aan de hand van de door deze instelling bij haar credietverleening verzamelde ervaringen en boekhoudkundige gegevens, bewegen zich voornamelijk op het terrein van de financiering der ondernemingen in het kleinbedrijf. De aandacht is ook hier gelijkelijk over detailhandel en ambacht verdeeld. Behandeld en toegelicht worden in deze economische publicaties vraagstukken als: kapitaalverrijking en -aanwending van middenstandsondernemingen, credietverleening van den middenstand aan het publiek, de beteekenis van de omzetbelasting voor het bedrijfsresultaat, de invloed van den oorlogstoestand op de liquiditeitspositie der middenstandsondernemingen, enz.

Bedoelde publicaties geven, o.m., een duidelijk beeld van de wijze, waarop de Nederlandsche Middenstandsbank haar sociale taak heeft opgevat. Misstanden bij de financiering van het kleinbedrijf worden aangetoond, op dreigende nieuwe gevaren wordt tijdig de aandacht gevestigd. Aangezien deze publicaties, als gezegd, een uitvloeisel zijn van de sociale taak van deze credietinstelling, dragen zij een typisch voorlichtend en opvoedend karakter.

Als voornaamste instelling, welke zich in Nederland met economisch onderzoekingswerk voor den middenstand bezig houdt, moet het *Economisch Instituut voor den Middenstand* te 's-Gravenhage genoemd worden. Dit Instituut werd in het jaar 1930 in het leven geroepen door en voor den middenstand op initiatief van den toenmaligen Minister van Economische Zaken in samenwerking met de Kamers van Koophandel en Fabrieken en de landelijke Middenstandsbonden.

De arbeid van het Instituut bestaat volgens artikel 2 der Statuten in het instellen van onderzoekingen in het belang van den handeldrijvende en van den industrieelen middenstand. Reeds bij den aanvang werd de tweeledige doelstelling van het onderzoekingswerk, als geformuleerd in den aanhef van dit artikel, in het oog gevat. Het Instituut propageert geen maatregelen van wettelijke aard of andere wenschelijkheden, doch verzamelt op wetenschappelijke wijze materiaal, hetwelk eenerzijds den middenstand in al zijn geledingen bedoelt te steunen bij het beheer der ondernemingen, terwijl dit materiaal anderzijds dienstbaar kan worden gemaakt aan de overheidspolitiek en aan de werkzaamheid der organisaties van het bedrijfsleven.

Deze tweeledige doelstelling veroorzaakt geen scheiding tusschen den opzet of den aard de enquêtes: het te verzamelen materiaal is veelal volkomen aan elkaar gelijk, in het bijzonder wanneer het rentabiliteitsaangelegenheden betreft. Alleen de wijze van publicatie wordt soms door de doelstelling beïnvloed.

Zoekt men een nadere indeeling van het werk van het Economisch Instituut voor den Middenstand, dan zou men de volgende groepen kunnen onderscheiden:

- a. Onderzoekingen van algemeenen aard.
- b. Sociaal-geografische onderzoekingen, en
- c. Externe bedrijfseconomische statistieken.

Tot de *onderzoekingen van algemeenen aard* behooren o.m. die naar het euvel der uitverkoop, die naar de oorzaken van faillissementen van handeldrijvende en industrieelen middenstanders en de publicaties over de inkoopcombinaties en over de organisatie van den detailhandel in levensmiddelen in Duitschland en Zwitserland. Tevens zouden hierbij kunnen worden genoemd de over de jaren 1934 en 1935, ten behoeve van de Overheid, samengestelde rapporten over de kosten en winsten in den kleinhandel en de vaste kosten in den detailhandel.

¹⁾ Samengesteld door Dr. E. J. Tobl.

Laatstgenoemde 2 rapporten en het „Onderzoek naar de Uitverkoop” leverden gegevens, welke mede den stoot gaven tot het ontstaan van de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937 en de Wet regelende het uitverkoop en opruimen in het winkelbedrijf.

Ten aanzien van laatstgenoemde wet moge hier nog even worden gewezen op de merkwaardig nauwe samenwerking tusschen E.I.M. en Overheid; blijkens het voorwoord van het rapport, waarin de uitkomsten van dit onderzoek werden neergelegd, verzocht de Minister van Economische Zaken in het jaar 1933 aan het Instituut om „feitenmateriaal te verzamelen, hetwelk zou kunnen dienen ter beantwoording van de vraag of hier te lande het euvel der uitverkoop zoodanige afmetingen heeft aangenomen, dat termen aanwezig konden worden geacht voor eene regeling bij de Wet”.

Toen het voorontwerp van wet openbaar werd gemaakt voordat de definitieve verwerking van het verkregen materiaal haar beslag had gekregen, werd door den Minister nader verzocht „om het materiaal, wat zijne rangschikking betreft; zooveel mogelijk aan te passen aan het inmiddels gereed gekomen voorontwerp”.

Zooals hierboven reeds werd opgemerkt, waren de uitkomsten van het onderzoek van dien aard, dat de wet tot stand kwam en een ernstig euvel op het terrein van den detailhandel werd weggenomen; hiervan profiteerden niet alleen de bonafide middenstanders, doch werd tevens de consument tegen zichzelf beschermd.

Een tweede categorie onderzoekingen van het E.I.M. zijn de *sociaal-geografische*. Hieronder vallen de enquêtes naar de verspreiding van het kruideniersbedrijf te 's-Gravenhage en Schiedam²⁾, het onderzoek naar den vermoedelijken omvang der verzorgingsbedrijven in den N.O.-Polder in het jaar 1951³⁾ en de Bedrijfstelling 1941 in de gemeente Rhenen.

Het onderzoek in Rhenen werd ingesteld op verzoek van de Commissie uit de Gedeputeerde Staten voor den sociaal-economischen opbouw van het Zuid-Oostelijk deel der provincie Utrecht, en zou moeten bijdragen tot het ontwerpen van maatregelen, welke het door den oorlog getroffen handels- en bedrijfsleven van genoemde gemeente wederom tot bloei zouden brengen. Bij de gehouden telling bleek o.m., dat in het algemeen het distributie-apparaat van Rhenen en in vergelijking met het geheele land en in absoluten zin overbezet is en dat de bevolking te weinig koopkracht bezit om aan een normaal aantal winkeliers een behoorlijke bestaansmogelijkheid te bieden. Met de kleine nijverheid en het ambacht is het over het algemeen niet veel beter gesteld.

Deze conclusies konden in het desbetreffende rapport worden getrokken na vergelijking van de uitkomsten der telling met de gegevens van de door het C.B.S. verrichte Bedrijfstelling per 31 December 1930. In het bijzonder bleek het berekenen van zoogenaamde „consumentengemiddelden”⁴⁾ hierbij een waardevol hulpmiddel te zijn. Ook voor de toekomstige overheidspolitiek op het terrein van den middenstand moeten dit soort cijfers onontbeerlijk heeten. Regionale onderzoekingen van dezen aard kunnen slechts dan waardevol materiaal opleveren, wanneer zij geprojecteerd kunnen worden op een achtergrond van landelijke gegevens, zooals het C.B.S. die in het verleden verzamelde. Een zoo spoedig mogelijke hervatting van dit belangrijke onderdeel van het werk van het C.B.S. moge voor de toekomst dan ook nogmaals met nadruk worden bepleit.

De derde groep onderzoekingen van het E.I.M., welke in het voorafgaande werden gememoreerd, omvat de *externe bedrijfseconomische statistieken*. Deze statistieken kunnen worden onderverdeeld in de bedrijfsvergelijkende

kostenstatistieken en de omzetstatistieken. Het aantal branches in detailhandel en ambacht, waarvoor dit soort statistieken werd samengesteld, is reeds zeer omvangrijk en zal in de naaste toekomst vermoedelijk nog worden uitgebreid. Achtereenvolgens kunnen van de thans bestaande worden genoemd: het *kruideniersbedrijf*, de detailhandel in *textielwaren*, de handel in brandstoffen, de detailhandel in *melk*, het *bakkersbedrijf*, de detailhandel in *aardappelen, groenten en fruit*, het *slagersbedrijf*, het wascherij-, schilders-, smeden- en centrale verwarmingsbedrijf, het kappersbedrijf, de detailhandel in ijzerwaren, het schoenreparatiebedrijf en de detailhandel in *tabak en tabaksfabrikaten*. Voor den detailhandel in schoeisel, alsmede voor de in bovenstaande opsomming cursief gezette branches, worden tevens omzetstatistieken samengesteld. Bij laatstbedoelde statistieken berekent het C.B.S. indexcijfers voor grootbedrijf en coöperatie, terwijl het E.I.M. het middenstandsbedrijf voor zijn rekening neemt.

Eenige desiderata.

De beteekenis van dit statistische materiaal behoeft hier niet nader te worden uiteengezet. Zoowel voor het verhoogen van de efficiency in de individueele bedrijven als voor het kiezen van een uitgangspunt voor overheidsmaatregelen moeten deze gegevens onmisbaar worden geacht.

Op enkele punten moge hier intusschen nog de aandacht worden gevestigd, en wel in de eerste plaats op het vraagstuk van de *representativiteit* der tot dusver door het E.I.M. gepubliceerde gegevens. Het aantal deelnemers aan de kostenstatistieken (de zoogenaamde „bedrijfsstatistieken”) varieert tusschen 75 en 150. De vraag of dit aantal als voldoende kan worden beschouwd, zal al naar gelang van het gebruik, dat men van de cijfers wil maken, op verschillende wijzen beantwoord kunnen worden. In vergelijking met het aantal deelnemers aan buitenlandsche statistieken van dezen aard kan niet alleen het aantal deelnemers in Nederland uitermate gunstig worden genoemd, doch mag de betrouwbaarheid en de gedetailleerdheid der cijfers eveneens worden genoemd. Steekproeven uit het materiaal leveren eveneens het bewijs, dat de representativiteit aan redelijke eischen voldoet. Intusschen schijnt het gewenscht om het aantal deelnemers in de toekomst nog eenigermate op te voeren tot bijv. tenminste 200 deelnemers per branche; zulks bovenal met het oog op het gebruik, dat diverse overheidsinstanties van deze gegevens plegen te maken, wanneer men den invloed van getroffen maatregelen op de rentabiliteit van verschillende typen van ondernemingen wil nagaan of wanneer men den invloed van de vestigingsplaats (stad, provincie, platteland) tot in bijzonderheden wenscht te kennen.

Naar het zich laat aanzien zal het E.I.M. binnen afzienbaren tijd aan bestaande wenschen inzake het opvoeren van het representatieve karakter der gegevens kunnen voldoen.

Met betrekking tot de *omzetstatistieken* voor den detailhandel kan eveneens op de wenschelijkheid van aanvulling en uitbreiding worden gewezen. Deze statistieken bleven voor het meerendeel der genoemde branches tot dusver namelijk beperkt tot het samenstellen van indexcijfers inzake de geldomzetten. Voor de slagerij en den detailhandel in schoeisel worden tevens indexcijfers voor de omgezette hoeveelheden (kg, paren) berekend, omdat de basisgegevens betrekkelijk gemakkelijk door betrokkenen kunnen worden geleverd. Ten aanzien van de overige branches is zulks met het oog op de gevarieerdheid van het assortiment evenwel minder eenvoudig. Toch blijft ook voor deze branches het verkrijgen van een inzicht in het verloop der hoeveelheidsomzetten van het grootste gewicht. Aan dit verlangen zal slechts kunnen worden voldaan door het samenstellen van *indexcijfers*

¹⁾ In Schiedam werd het onderzoek ingesteld door Drs. A. A. van Lutternvelt.

²⁾ Zie het artikel van Drs. P. C. J. Klen, in „E.-S.B.”, d.d. 23 December 1942 No. 1405—1406.

⁴⁾ Dit is het gemiddeld aantal inwoners per winkel.

inzake het verloop der kleinhandelsprijzen per branche. Een vergelijking van de indexcijfers der geldomzetten en der branche-kleinhandelsprijzen zal een bruikbaar inzicht in het verloop der omgezette hoeveelheden verschaffen, hetwelk voor de branches met een veelheid van artikelen op geen andere wijze kan worden verkregen. Aangezien door het Economisch Instituut voor den Middenstand aan het samenstellen van laatstbedoelde branche-prijs-indexcijfers reeds een begin van uitvoering werd gegeven, kan ook op dit punt de gewenschte uitbreiding van het economisch onderzoekingswerk tegemoet worden gezien.

De toekomstige ontwikkeling van het economisch onderzoekingswerk hangt voorts ten nauwste samen met den stand der boekhoudingen van betrokkenen. Algemeen is de klacht, dat deze boekhoudingen nog zoo gebrekkig zijn, dat vruchtbaar enquêteren vrijwel is uitgesloten. De practijk heeft intusschen uitgewezen, dat deze klachten vaak sterk overdreven zijn. Het kan weliswaar niet worden ontkend, dat er op dit gebied nog heel wat te doen valt, doch men vergete niet, dat er gedurende de laatste jaren reeds een merkbare verbetering is ingetreden. Diverse overheidsinstanties hebben hiertoe door het uitvaardigen van bepaalde administratieve voorschriften bijgedragen. „Last not least” moet hier echter den invloed van het middenstandsonderwijs ingevolge de Vestigingswet Kleinbedrijf worden gememoreerd. Dit onderwijs bestaat in zijn huidige vorm nog slechts ongeveer 5 jaar, doch de resultaten zijn reeds allerwege merkbaar; niet alleen valt er een opvallende verbetering der boekhoudingen, doch tevens een snel groeiende belangstelling voor bedrijfseconomische vraagstukken en voor de uitkomsten van het economische onderzoekingswerk te constataeren.

Zowel de verkoop der publicaties van het E.I.M. als de kwaliteit der zelfstandig door de middenstanders ingevulde vragenformulieren ten behoeve van de statistieken leggen hiervan o.m. een treffend getuigenis af.

Alhoewel er in dit opzicht dus reden tot verheuging bestaat, is het ideaal te dezen nog niet bereikt. Het invoeren van uniforme boekhoudschema's⁵⁾ zou ongetwijfeld een flinke stap in de goede richting beteekenen. Over de wijze en het tijdstip van invoering kan men van gedachte verschillen, doch de wenschelijkheid als zodanig is o.i. niet voor discussie vatbaar. Alle bij het economisch onderzoekingswerk betrokken partijen zouden er ten zeerste mee gebaat zijn.

Dr. F. L. van MUISWINKEL.

⁵⁾ Men vgl. C. D. Jongman: „Wenschelijkheid en mogelijkheid van centrale boekhoudbureau's ten behoeve van het kleinbedrijf in den detailhandel” in „E.-S.B.” van 3 Maart jl.

BOEKBESPREKINGEN.

• *Economische bewegingsleer* door Dr. J. Tinbergen. (Amsterdam 1943; N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers-Mij.).

„De taak van de economische analyse en van de deductieve redeneering terzake is niet het smeden van lange causale ketenen, maar het op de juiste wijze smeden van korte causale ketenen en het daartusschen aanbrengen van korte verbindende schakels”, zegt Alfred Marshall op blz. 773 in Appendix C van zijn „Principles”.

Wie kennis neemt van de jongste pennevrucht van onzen landgenoot Prof. Dr. J. Tinbergen, komt zeker tot de overtuiging, dat schrijver niet slechts de juistheid van deze uitspraak aanvaardt, maar er in heel zijn denken en redeneeren naar leeft. Steeds wordt in dit boek ernaar gestreefd het economisch handelen van den mensch te zien van een veelheid van gezichtspunten uit en dan door de verbindingen te zoeken en den onderling samenhang te schetsen, het, zoo moeilijk in den menschelijken geest vast te houden, totale beeld der economische handelingen van de menschen, zoo dicht en concreet mogelijk te naderen.

Daarbij wordt gebruik gemaakt — hoe kan het bij Tinbergen anders worden verwacht — van een typisch mathematische benaderingswijze der problemen. Hieronder versta ik een behandelingswijze, waarbij de beschrijvingen der bestudeerde processen steeds zijn gekwantificeerd en de verbanden, welke het theoretisch denken als aanwezig doet vermoeden, worden onderzocht op hun mogelijk aanpassen aan — kan het zijn eenvoudige — functioneële relaties. Relaties, die als bewegingsvormen in het eerste hoofdstuk worden opgesomd, teruggebracht tot hun meest simpele gedaante.

Daarbij wordt steeds gelet op het karaktersverschil tusschen de bewegingsverschijnselen op langen termijn (trend, lange golven der conjunctuur) en die op korten termijn (tijdsverschillen door menselijke reactieverschijnselen, seizoenbewegingen en bewegingen voortspruitende uit toevalige oorzaken).

Na een telkens diepergaande beschrijving der economische bewegingen wordt overgegaan tot de verklaring daarvan; verklaringen, die een climax bereiken in het dertiende hoofdstuk over de conjunctuurbewegingen, waarin de resultaten van verschillende — mede door den schrijver — vroeger reeds in tijdschriftartikelen vastgelegde onderzoekingsresultaten in een zeer overzichtelijk verband worden vastgelegd.

Wat wil Tinbergen nu met dit boek? Een leerboek brengen; ten gebruike van candidaten in de economie en van afgestudeerden, die economisch onderzoekingswerk hebben te verrichten”, stelt hij zelf in de inleiding in alle eenvoud en bescheidenheid. Maar m.i. bereikt hij met dit werk meer dan dat alleen. De laatste alinea van het laatste hoofdstuk — van de „Theoretische nabetrachting” — geeft dit trouwens reeds aan. Nadat een zeer gelukkige bepaling is gegeven van de begrippen „evenwichtstoestand”

MAANDCIJFERS.

GECOMBINEERDE MAANDSTAAT VAN DE VIER NEDERLANDSCHE GROOTE BANKEN EN VAN HET NEDERLANDSCHE BEDRIJF DER NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ.

(In millioenen guldens)	Nederl. Banken		Nederl. Banken en Ned. Handel-Mij.	
	28 Febr. 1943	31 Mrt. 1943	28 Febr. 1943	31 Mrt. 1943
Activa:				
Kas, kassiers en daggeldleeningen	68	83	78	101
Ned. schatkistpapier	932	916	1083	1068
	1000	999	1161	1169
Ander overheidspapier	11	10	12	11
Wissels	1	2	6	7
Bankiers in binnen- en buitenland	66	70	89	93
Prolong. en voorsch. op effecten..	38	34	51	45
	116	116	158	156
Debiteuren	131	140	169	178
Effecten en syndicaten	17	19	25	28
Deelnemingen (incl. voorschotten)	10	10	22	21
	158	169	216	227
Gebouwen	14	14	17	17
Diverse reken. (incl. overl. posten)	1	—	1	—
Belegde bestemmingsreserven	1	1	1	1
Effecten leendepôt	13	13	13	13
	1303	1312	1567	1583
Passiva:				
Crediteuren	910	917	1092	1109
Wissels	—	—	—	—
Deposito's op termijn	106	109	128	131
Kassiers en genom. daggeldleeningen	30	29	39	35
Diverse rekeningen	1	1	1	1
Bestemmingsreserven	13	13	13	13
Effecten leendepôt	—	—	—	—
	1060	1069	1273	1289
Aandeelenkapitaal	170	170	210	210
Reserve	73	73	84	84
	1303	1312	1567	1583

en/of van toevallige e.a. invloeden, een werkwijze, die de redeneer-methode der conjunctuurtheoretici nauw nadert.

De tempel der economische wetenschap heeft meer toegangspoorten en al naar men door den eenen of één der andere ingangen binnentreedt is de eerste indruk, dien men van de binnenste kamer dezer wetenschap krijgt, een andere. Maar het is toch steeds hetzelfde geheel, dat men nadert en onderzoek wijst dat ook uit. Staring's „kameleon" en het aloude Hindoe-gedicht van de zes blinde wijzen, die de olifant onderzoeken, zijn daar om ons te waarschuwen voor oppervlakkige waarneming.

Al-met-al een boek, waar wij in ons kleine land trotsch op mogen zijn en dat zeker ertoe zal bijdragen om het economisch denken in zijn groei te bevorderen.

M. C.

OVERHEIDSMATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED.

HANDEL EN NIJVERHEID.

Arbeidszaken. Vaststelling van een regeling voor de belooning van overwerk door arbeiders in fabrieken en werkplaatsen, alsmede voor stuwadoors en steenhouwers. (E. V. 12/3/43, pag. 282, Stct. No. 44).

Handel. Nadere voorschriften inzake den handel in en aflevering van generatorblokjes; verplichte inventarisatie van en afleveringsverbod voor metalen modellen en edelstalen matrijzen; nadere bepalingen inzake den handel in en de verwerking van zgn. snelstaal; administratievoorschriften voor handelaren in buitenlandsch gezaagd naaldhout; regeling inzake het distribueeren van ballongas

STATISTIEKEN.

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	31 Maart 1943	7 April 1943
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Nederlandsche Bank	f 6.562.919,47	f —
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	745.276,45	835.144,30
Voorschotten op ultimo Februari 1943 aan de gem. verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	17.714.717,35	17.714.717,35
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	274.406.968,12	282.683.231,12
Idem voor Suriname ¹⁾	8.375.360,68	8.375.457,58
Idem aan Curaçao ¹⁾	219.986,55	219.986,55
Kasvord. wegens creditverstreking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijkscomptabelen	130.793.803,76	137.755.793,72
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	—	—
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	122.690.792,83	120.669.010,87
Verplichtingen		
Voorschot door de Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	f —	f 798.096,96
Voorschot door de Ned. Bank in reken.-cour. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	110.096.000,—	110.096.000,—
Schatkistpromessen in omloop	2565.400.000,— ²⁾	2697.900.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	152.827.646,50	157.663.777,50
Schuld op ultimo Februari 1943 aan de gem. wegens a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. l. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsbel. alsmede op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	702.236,24	4.708.266,05
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	291.757.398,42	302.694.025,02
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	6.751.849,20	6.761.952,18
Id. aan div. instellingen ¹⁾	194.029.257,79	199.039.257,79

¹⁾ In regk. crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks bij De Nederl. Bank geplaatst f 122.000.000,—. ³⁾ Idem f 77.000.000,—.

door middel van een bonnensysteem; verplichte opgave van voorraden poppenwas. (E. V. 12/3/43, pag. 282 en 283; Stct. Nos. 44, 45, 46 en 47).

Industrie. Regeling inzake verplichte levering van zgn. Reservemateriaal V.V.O. door industrieele bedrijven; nadere contrôle van de vervaardiging van hout tot hakken; wijziging van de fabricagevoorschriften voor de papier- en papierverwerkende industrie; wijziging van eenige begripsbepalingen in de Papierbeschikking 1939 No. 1; beperking van de vervaardiging van electriciteitsmeters. (E. V. 12/3/43, pag. 282 en 283; Stct. Nos. 44 en 46).

Organisatie bedrijfsleven. Instelling van een vakgroep Tusschenpersonen in Kruidenierswaren; wijziging in de organisatie van de metalenverwerkende ambachten; instelling van een vakgroep Lichtdrukkerij. (E.V. 12/3/43, pag. 282 en 284; Stct. Nos. 43 en 45).

Prijsregelingen. Nadere prijsvoorschriften inzake vaststelling van het binnenvaarttarief Nederland-België. (E. V. 12/3/43, pag. 282; Stct. No. 46).

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 19 April 1943.

Activa.		
Binnenl. wissels, (Hfdbank. f 16.300.000 promessen, enz. } Bijbank „ 2.000.000 (Agentsch. „ 105.900		f 18.405.900
Papier op het buitenland	f 2.191.489.160	
Af: Verkocht maar voor de bank nog niet afgeloopen	—	2.191.489.160
Beleeningen incl. (Hfdbank. f 146.543.566 *) voorschotten in } Bijbank „ 1.317.589 rekening-courant } Agentsch. „ 12.412.024 op onderpand		f 160.273.179
Op effecten, enz. f 160.260.428 *)		
Op godderen en ceelen	12.751	160.273.179 *)
Voorschotten aan het Rijk	—	—
Munt en muntmateriaal:		
Gouden munt en gouden muntmateriaal	f 885.923.547	
Zilveren munt, enz.	4.133.616	890.057.163
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	—	60.447.017
Gebouwen en meubelen der Bank	—	4.000.000
Diverse rekeningen	—	130.596.216
		f 3.455.268.635
Passiva.		
Kapitaal	f 20.000.000	
Reservefonds	8.050.923	
Bijzondere reserves	19.564.874	
Pensioenfonds	13.157.333	
Bankbiljetten in omloop	2.519.983.490	
Bankassignatiën in omloop	127.246	
Rek.-Courant } Van het Rijk f 2.123.706 saldo's } Spec. rekening		
(uitvoering Verordening 29/43	685.738.000	
Van anderen	175.070.549	862.932.255
Diverse rekeningen	—	11.452.514
		f 3.455.268.635
Beschikbaar dekkingsaldo	f 1.767.207.645	
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de bank gerechtigd is	—	4.418.019.110
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de bank ondergebracht	—	—
¹⁾ Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99)	—	52.706.500

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Data	Gouden munt en muntmater.	Circulatie	Andere opsch. schulden	Beschikb. dekkings-saldo	Dekkings-perc.
19 April '43	885.924	2.519.983	863.060	1.767.208	26
12 „ '43	885.917	2.658.742	777.659	1.731.027	26
5 „ '43	885.937	2.666.607	728.093	1.712.196	26
6 Mei '40	1.160.282	1.158.613	255.183	607.042	83
Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-prom. rechtstr.	Beleeningen	Papier op het buitnl.	Div. reken. (act.)
19 April '43	18.406	—	160.273	2.191.489	130.596
12 „ '43	67.906	49.000	173.172	2.155.091	142.987
5 „ '43	113.501	107.000	140.846	2.078.226	179.413
6 Mei '40	9.853	—	217.726	750	150.648

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1942 het Jaarregister 1942, laatste bladzijde)

Aangifte van waarden	Blz.	Motorbrandstof	Blz.	Vordering	Blz.
Advertenties	69	Oliën	40	Waardepapieren	124
Arbeidszaken	25, 158, 195	Omzetbelasting	12, 54, 124	Zaden	26, 110, 173
Belastingen	12	Ondernemingsbelasting	159	Zuivel	12, 110, 124, 159
Betalingsverkeer m. h. buitenland	12	Organisatie bedrijfsleven	12, 25, 172, 195		
Binnenvaart	110, 124	Pacht	110		
Blauwmaanzaadkaf	54	Pluimvee	40, 124, 173		
Boekhouding	158	Prijnsregelingen	12, 26, 40, 54, 83, 110, 124, 159, 195		
Bouwnijverheid	69	Rijnvaart	110		
Buitenlandsche handel	25, 82, 110, 124, 158	Schape	110		
Chemische producten	25	Sierteelt	12, 83		
Coöperatie	12	Sleepvaart	110, 124		
Economische rechtspraak	25	Spertijden	26		
Effecten	124	Steunregelingen	40		
Evacuatie	158	Stilgelegde bedrijven	26, 195		
Fruït	110	Tabak	124		
Groenten	110	Textiel	69, 173		
Grond	39	Tuinbouw	110, 124		
Handel	12, 25, 39, 82, 110, 124, 195	Vee	26, 110, 124, 159		
Hotels, enz.	39	Vennootschapsbelasting	54		
Industrie	12, 25, 26, 40, 54, 69, 110, 124, 158, 195	Verbeurdverklaarde voorwerpen	26		
Kartelbesluit	159	Vervoer	83, 110, 173		
Landbouw	26, 40, 83, 110, 124, 159, 173	Verzekering	83, 110		
Landstrand	110	Visscherij	124, 159		
Logiesgelegenheden	124, 173	Vleesch	124		
Loonbelasting	54	Voedselvoorziening	26, 159, 173		
Loosdagen	54				

DUITSCHER RIJKSBANK

(in mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Rentenbank-scheine	Anders wissels, chèques en schatkis-papier	Beleeningen
31 Maart 1943	76,2	296,2	27.868,9	17,8
23 " 1943	76,9	348,3	36.698,5	17,6
15 " 1943	76,7	305,3	26.984,8	28,8
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2

Data	Effecten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Diverse Passiva
31 Mrt. '43	40,8	1.970,7	24.696,9	3.339,7	412,1
23 " '43	48,5	1.215,9	23.409,2	3.839,9	378,9
15 " '43	49,9	1.326,5	23.837,8	3.713,5	391,5
23 Aug. '39	982,6	6.380,5	8.709,8	1.195,4	94,2

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL

(in mill. Francs)

Data	Goud, specie, deviezen en Reichskredit-kassen	Crediet a. h. particuliere bedrijfsleven	Crediet aan Staat en openbare lichamen	Overheidsfondsen	Circulatie	Postchèque-ambt	Rekening-Courant
8 April '43	60.615	495	18.520	683	70.938	4.174	4.384
1 " '43	59.792	568	18.485	664	70.626	4.219	3.827
25 Mrt '43	59.462	513	19.801	612	70.165	4.134	5.272
18 " '43	58.803	577	20.285	1.008	71.739	4.009	4.112
11 " '43	58.368	607	20.581	1.144	71.984	4.122	3.781
8 Mei '40	23.606	5.394	695	1.480	29.806	—	909

KOERSEN VASTGESTELD DOOR HET NEDERLANDSCH CLEARINGINSTITUUT

(met data van vaststelling)

Belga's	30.14	7 Aug. '40	Lewa (Bulgarije)	2.30	25 Nov. '40
Zw. Francs	43.56	11 Oct. '40	Pengoe (Hongarije)		
Fr. Francs	3.77	6 Mrt. '41	(oude schuld)	36.52	20 Dec. '40
Lires	9.91	3 Juli '41	Pengoe		
Deensche Kr.	39.34	2 Febr. '42	(nwe. schuld)	45.89	20 Dec. '40
Noorsche Kr.	42.82	21 Dec. '40	Zloty (Polen)		
Zweedsche Kr.	44.85	13 Aug. '40	(oude schuld)	35.00	28 Jan. '41
Finsche Mark	3.82	2 Juli '41	(nwe. schuld)	37.68	11 Febr. '41
Dinar (Joego-Slavië)			Lei	1.28	24 April '41
(oude schuld)	3.43	16 Aug. '40	Slow. Kr.	6.48	10 Juni '39
Dinar			(nwe. schuld)		
(nwe. schuld)	3.77	1 Juli '41	Drachmen		
Turksche			(Griekenland)	1.26	8 Oct. '41
Ponden	1.45	29 Dec. '39	Kuna	3.77	29 Oct. '41

BANKDISCONTO'S.

Ned. (Disc. Wiss.)	2½	28 Juni '41	Lissabon	4	31 Mrt. '41
Bk. (Bel. Bl. Eff.)	3½	28 Aug. '39	Londen	2	26 Oct. '39
(Vrsch. in R.C.)	3½	28 Aug. '39	Madrid	4	28 Nov. '38
Athene	5	21 Juli '41	N.-York F.R.B.	1	27 Aug. '37
Batavia	3	14 Jan. '37	Oslo	4½	21 Sept. '39
Belgrado	5	1 Febr. '35	Parijs	1½	17 Mrt. '41
Berlijn	3½	9 Apr. '40	Praag	3	1 Jan. '36
Boekarest	3	12 Sept. '40	Pretoria	3½	15 Mei '33
Brussel	2½	25 Jan. '40	Rome	4½	18 Mei '36
Boedapest	3	22 Oct. '40	Stockholm	3	29 Mei '40
Calcutta	3	28 Nov. '35	Tokio	3½	21 Juli '41
Helsingfors	4	3 Dec. '34	Warschau	4½	18 Dec. '37
Kopenhagen	4	15 Oct. '40	Zwits. Nat. Bk.	1½	25 Nov. '36

*) 3 pCt. voor wissels, promessen en leeningen met een looptijd van minder dan 120 dagen.

DE TWENTSCHE BANK N.V.

MAANDSTAAT OP 31 MAART 1943

Kas, Kassiers en Daggeldleeningen	f 13.221.462,26	Kapitaal	40.000.000,—
Nederlandsch Schatkis-papier	„ 270.524.099,17	Reserve	„ 11.200.000,—
Ander Overheidspapier	„ 5.952.147,89	Bouwreserve	„ 1.500.000,—
Wissels	„ 551.800,36	Deposito's op Termijn	„ 46.810.169,76
Bankiers in Binnen- en Buitenland	„ 13.778.898,35	Crediteuren	„ 251.599.976,96
Effecten en Syndicaten	„ 4.108.355,72	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen	„ 2.678.074,37
Prolongatiën en Voorschotten tegen Effecten	„ 9.814.048,31	Reserve voor Verleende Pensioenen	„ 1.400.601,90
Debiteuren	„ 30.347.115,72	Aandeelhouders voor Effecten in Leendepôt	„ 12.929.450,—
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	„ 1.490.293,31		
Gebouwen	„ 4.000.000,—		
Belegde Reserve voor Verleende Pensioenen	„ 1.400.601,90		
Effecten van Aandeelhouders in Leendepôt	„ 12.929.450,—		
	f 368.118.272,99		f 368.118.272,99